

Trendonderzoek kinderboerderijen: 'De kinderboerderij van de toekomst'

Een onderzoek naar de huidige stand van zaken en ontwikkelingen met betrekking tot
het bedrijfstype kinderboerderij

Kinderboerderij Leeuwarden (Huis aan Huis, 2014)

Trendonderzoek kinderboerderijen: 'De kinderboerderij van de toekomst'

Een onderzoek naar de huidige stand van zaken en ontwikkelingen met betrekking tot
het bedrijfstype kinderboerderij.

Hogeschool
Van Hall Larenstein

Trisha Franke	Studentnr: 870824004
Emma de Graaf	Studentnr: 940726001
Opleiding	Diermanagement
Major	Dier en Samenleving
Begeleiding	Marije de Jong
	Bart van Oost
In opdracht van	WildWorld B.V.
Uitgever	Hogeschool Van Hall Larenstein
Datum	Mei, 2017
Versie	5
Afbeelding voorpagina	Kinderboerderij Leeuwarden, 2014

Voorwoord

Het trendonderzoek is gedaan in het kader van een afstudeeropdracht van de hbo-opleiding Diermanagement, met de major Dier & Samenleving. Wij hebben gekozen om trendonderzoek te doen naar kinderboerderijen omdat wij beide affiniteit met kinderboerderijen hebben en hier ook een toekomst in zien. We hebben veel plezier gehad met het doen van het onderzoek, de interviews, en het schrijven van het verslag!

Wij willen graag een aantal mensen bedanken die hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Allereerst willen wij onze opdrachtgever, Marco Westerhof, bedanken voor de kans die hij ons heeft geboden om dit onderzoek uit te kunnen voeren. Daarnaast willen wij hem graag bedanken voor de prettige samenwerking en fijne feedback. Verder willen wij de praktijkdeskundigen bedanken, die met veel enthousiasme onze interviewvragen hebben beantwoord. In het bijzonder willen wij Hans de Rijk en Inger van der Laan bedanken, omdat wij met al onze vragen bij hen terecht konden en zij ons hebben ondersteund waar zij konden. Tot slot willen wij graag onze docenten, Marije de Jong, Bart van Oost en Corine Oomkes bedanken voor het geven van feedback, de mogelijkheid om te sparren, en het beoordelen van de verslagen.

Ik wens u veel leesplezier toe!

Emma de Graaf & Trisha Franke

Leeuwarden, 31 mei 2017

Samenvatting

Er lijken verschillende ontwikkelingen plaats gevonden te hebben in de kinderboerderijenbranche, daarnaast is algemene informatie versnipperd en informatie daardoor minder toegankelijk. Hierdoor is de behoefte ontstaan aan onafhankelijk inzicht en overzicht op bedrijfstype-niveau in de dierensector, om tot gedegen sturing, nieuwe samenwerkingsverbanden en innovaties te komen. Het doel van het onderzoek was dan ook om in kaart te brengen hoe de huidige stand van zaken is omtrent het bedrijfstype kinderboerderij, hoe de kinderboerderijenbranche zich heeft ontwikkeld en welke ontwikkelingen bepalend kunnen zijn voor de toekomst. Hieruit is de volgende hoofdvraag voortgekomen: *‘Welke ontwikkelingen hebben binnen het bedrijfstype kinderboerderij plaatsgevonden en hoe dragen deze ontwikkelingen bij aan het toekomstbeeld van kinderboerderijen?’*

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, is het onderzoek in 3 delen opgesplitst. Allereerst werd de stand van zaken op basis van deskresearch in kaart gebracht. Ten tweede is onderzocht welke ontwikkelingen de afgelopen 3 jaar hebben plaatsgevonden, door nieuwsarchieven van de overkoepelende organisatie vSKBN te analyseren. Tot slot zijn er interviews gehouden met praktijkdeskundigen om te onderzoeken welke ontwikkelingen de kinderboerderijenbranche heeft doorgelopen, welke impact dit op het bedrijfstype kinderboerderij heeft gehad en welke verachtingen er toekomstgericht zijn.

Met de stand van zaken zijn de volgende zaken in kaart gebracht: Het aantal kinderboerderijen, de locaties en oppervlakte van de kinderboerderijen, de beheersvormen, de hygiëne, het personeel, de financiën, activiteiten, bezoekers, dieren, diergezondheid, dierenwelzijn en het maatschappelijk belang. Uit het deskresearch m.b.t. de nieuwsarchieven kwamen de thema's financiën, duurzaamheid en professionalisering het vaakst naar voren, deze zijn meegenomen als mogelijke ontwikkelingen bij de conclusie. De drie thema's kwamen ook uit de interviews naar voren als zijnde ontwikkelingen, evenals de thema's beheer en multifunctionaliteit. Tevens is op basis van de resultaten uit de interviews een toekomstbeeld beschreven. Er werd aangegeven dat het aantonen van het belang en de meerwaarde van de kinderboerderij steeds belangrijker wordt. Daarnaast ligt er de verwachting dat kinderboerderijen meer een platform zullen worden op het gebied van klimaatproblematiek, afval en vergroening van de omgeving. En er is een toenemende interesse van bezoekers om 'terug naar de basis' te gaan op gebied van voedsel.

Een discussiepunt om rekening mee te houden is dat bij het uitvoeren van het onderzoek bleek dat andere aangeschreven organisaties, geen gegevens bijhouden over de branche. Het deskresearch is voornamelijk gebaseerd op gegevens van de overkoepelende organisatie Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen Nederland (vSKBN), wat een vertekend beeld kan geven. Verder werd bij het zoeken naar respondenten steeds dezelfde mensen verwezen, wat de betrouwbaarheid vergroot maar ook een vertekend beeld kan geven omdat dit ambitieuze en actieve mensen in het werkveld zijn. Er wordt aanbevolen het onderzoek na vijf jaar te herhalen om het overzicht en de ontwikkelingen actueel te houden. Daarnaast kan dit onderzoek verder uitgebreid worden door bijvoorbeeld jaarverslagen van kinderboerderijen te analyseren. Op basis van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de thema's financiën, duurzaamheid, professionalisering, beheer en multifunctionaliteit actuele ontwikkelingen zijn die van invloed zijn op het bedrijfstype kinderboerderij. Verder is uit het onderzoek naar voren gekomen dat er twijfel is over de voortgang van de professionalisering van de branche, gezien de overkoepelende organisatie vSKBN op het moment non-actief is.

Summary

There seem to have been multiple developments in the field of work of children's farms. In addition, general information is fragmented and therefore less accessible. This has led to the need for independent insight and overview on business-type level to achieve solid governance, new collaborations and innovations. The purpose of this research was therefore to map the current state of affairs, developments and impact on the future in relation to children's farms.

This has resulted in the following main question: *'Which developments have occurred in the field of work of children's farms and how do these developments contribute to the future image of these businesses?'*

The research was divided into three parts. To address the current state of affairs, the researchers conducted deskresearch. Secondly the research focused on identifying developments. This was done by analysing news archives of the umbrella organisation of children's farms (vSKBN) and through interviews with field experts. The interviews were used to identify developments as well as the impact of these developments on children's farms and future perspectives.

The overview of the current states of affairs include information on: the number of children's farms, locations, surface, management, hygiene, staff, finances, visitors, animal management (welfare, health), activities and social importance. The news archives identified three main subjects; finances, sustainability and professionalisation which were then taken into account as possible developments in the conclusion of the research. These three subjects also came forth from the interviews and in addition the subjects management and multifunctionality were pointed out as developments. Furthermore, a possible future image has been described based on the results from the interviews. Results showed that the demonstration of the importance and value of children's farms become more and more important. In addition, children's farms are expected to become a platform for climate change issues, waste management and green infrastructure in the surrounding area. There is also an increasing interest of visitors to go 'back to basic' and learn about the origin of food.

A discussion point for consideration is the outcome that other organisations than the umbrella organisation, who have been contacted, do not keep track of data. The deskresearch is therefore mainly based on data derived from the vSKBN, which can give a distorted image. Furthermore, the search for respondents referred to the same people, which increases the reliability, but also gives a distorted image since these are ambitious and active people in the field of work. It is recommended to repeat the research in about five years to keep information and developments updated. In addition and in the meantime, this research can be further expanded by for example analysing annual reports of children's farms

Based on this research, it can be concluded that the subjects; Finance, sustainability, professionalization, management and multifunctionality are current developments and influencing the management of children's farms. Furthermore, the research revealed that there is doubt on the progress of professionalization of the industry, given that the umbrella organization vSKBN is currently inactive.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Samenvatting.....	5
Summary	6
Inleiding	8
1. Begripsbepaling	10
2. Methode.....	11
3.1 Data verzameling.....	11
3.2 Data verwerking	14
3.3 Betrouwbaarheid en validiteit.....	15
3.4 Schematisch overzicht onderzoek.....	16
4. Resultaten.....	17
4.1 Stand van zaken op basis van deskresearch.....	17
4.2 Ontwikkelingen op basis van deskresearch.....	23
4.2.1 Thema's nieuwsarchieven vSKBN 2013 - 2015.....	23
4.2.2 Toelichting per thema	23
4.2.3 Meegenomen thema's	24
4.3 Ontwikkelingen op basis van interviews	25
4.3.1 Thema's	25
4.3.2 Toelichting per thema	25
4.3.3 Meegenomen thema's	31
4.4 Toekomstbeeld op basis van interviews	32
5. Discussie	33
5.1 Resultatendiscussie	33
5.2 Methodediscussie:	33
6. Conclusie	35
7. Aanbevelingen	38
Bibliografie	39
Bijlage I – Aangeschreven organisaties	42
Bijlage II – Respondenten en gatekeepers	43
Bijlage III - Uitkomst deskresearch nieuwsarchief per jaar	44
Bijlage IV - Topiclijst.....	48

Inleiding

Nederland telt circa 500 kinderboerderijen, die een gezamenlijk bereik hebben van zo'n 30 miljoen bezoekers per jaar (Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen (vSKBN), 2016). Ondanks deze grote aantallen, zijn algemene gegevens over het bedrijfstype niet gebundeld en zijn er geen gegevens beschikbaar over ontwikkelingen binnen deze branche (vSKBN, 2014). Dit is niet alleen een probleem voor de kinderboerderijen zelf, maar ook voor mogelijke samenwerkingspartners, sponsors, gemeentes en overheden.

Op basis van algemeen markonderzoek wordt gesteld dat het verkrijgen van inzicht in en het beschikbaar stellen van referentiecijfers kunnen bijdragen in het ondersteunen, bij het maken of verbeteren van beleid over het bedrijfstype door overheden en fondsen (Broos, 2010). Er is informatie over algemene gegevens van het bedrijfstype kinderboerderij beschikbaar, maar deze is versnipperd (bij bijvoorbeeld brancheorganisaties, jaarverslagen, gespecialiseerde organisaties die gegevens bijhouden zoals wetgeving en dierenwelzijnsorganisaties). Hierdoor is er onvoldoende overzicht in de kinderboerderijen branche algemeen evenals inzicht in de ontwikkelingen die plaatsvinden in de loop van de tijd.

Voortdurende ontwikkelingen zijn bijvoorbeeld een groeiende maatschappelijke belangstelling voor dierenwelzijn en duurzaamheid in Nederland (MVO Nederland & Teuling, 2015), waardoor de druk om dierenwelzijn te waarborgen op dierhouders groter wordt en het belangrijk is om de branche te blijven ontwikkelen (Land en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO), 2009). Daarnaast is duurzaamheid een onderwerp waar kinderboerderijen op in spelen omdat zij een voorbeeldfunctie kunnen vervullen (Kettelerij, z.j.). Verder zijn wet- en regelgeving aangescherpt. Hierdoor zijn er steeds meer eisen aan het beheren van een kinderboerderij, dit heeft vooral betrekking op dierenwelzijn en hygiëne. Omdat de kosten voor deze kwaliteitsverbeteringen het financieel vermogen van een kinderboerderij te boven gaan, komen kinderboerderijen in de problemen (Schiltmans, 2009). Deze financiële problemen worden vergroot doordat overheden en gemeentes de laatste jaren zijn gaan bezuinigen op kinderboerderijen waardoor zij minder of geen subsidie meer ontvangen. Kinderboerderijen die hun deuren niet wilden sluiten, moesten op zoek naar een nieuw verdienmodel en zijn daarom andere inkomstenbronnen gaan zoeken en/of samenwerkingsverbanden aangegaan (Siebering & Klomp, 2015) (vSKBN, 2014). Kortom, er lijken verschillende ontwikkelingen in de branche te zijn die met behulp van dit onderzoek in kaart worden gebracht.

Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te verkrijgen in de huidige stand van zaken en de ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij. Het wordt uitgevoerd in opdracht van projectbureau WildWorld B.V., actief als social enterprise en tevens uitgever van Reefz (netwerk voor o.a. de Dierensector). Het project is ontstaan vanuit de wens (en noodzaak) voor verdere professionalisering van de dierensector. Er is opgemerkt (hoewel niet bij iedereen persoonlijk) dat er een behoefte is aan onafhankelijk inzicht en overzicht op bedrijfstype-niveau om tot gedegen sturing en nieuwe samenwerkingen en innovaties te komen. De mate waarin deze informatie beschikbaar is verschilt per bedrijfstype. Informatie die al beschikbaar is, is in veel gevallen gedateerd, onvolledig, niet onafhankelijk en niet openbaar (Westerhof, 2017).

Met de trendrapporten wil WildWorld B.V. periodiek, onafhankelijk onderzoek laten uitvoeren naar de belangrijkste ontwikkelingen per bedrijfstype en de resultaten daarvan publiceren. Gestart wordt met de kinderboerderijen en op basis van deze ervaringen volgen te zijner tijd andere bedrijfstypen als

dierentuinen, dierenklinieken, dierenspeciaalzaken, dierenopvangcentra etc. Het rapport wordt op Reefz gepubliceerd en is vrij ter inzage voor iedereen.

Met het onderzoek wordt een overzicht opgesteld waarmee inzichtelijk wordt gemaakt hoe het bedrijfstype kinderboerderijen zich heeft ontwikkeld en welke ontwikkelingen bepalend kunnen zijn voor de toekomst. Het onderzoek is er ten eerste op gericht de huidige stand van zaken van kinderboerderijen in kaart te brengen. Daarnaast is het onderzoek gericht op de ontwikkelingen in het bedrijfstype en daaruit volgende trends die kunnen bijdragen aan het schetsen van een toekomstbeeld van het bedrijfstype kinderboerderij. De hoofdvraag die in dit onderzoek behandeld gaat worden luidt:

‘Welke ontwikkelingen hebben binnen het bedrijfstype kinderboerderij plaatsgevonden en hoe dragen deze ontwikkelingen bij aan het toekomstbeeld van kinderboerderijen?’

De hoofdvraag wordt ondersteund door onderstaande deelvragen:

- Deelvraag 1: Wat is de huidige stand van zaken, op basis van deskresearch, op het gebied van het bedrijfstype kinderboerderij?
- Deelvraag 2: Welke ontwikkelingen blijken zich, uit gegevens van deskresearch, over de afgelopen 3 jaar te hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij?
- Deelvraag 3: Welke ontwikkelingen blijken, uit interviews met praktijkdeskundigen, impact te hebben op het bedrijfstype kinderboerderij?
- Deelvraag 4: Welke toekomstbeelden kunnen worden geschetst uit de gevonden ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij?

In dit rapport wordt allereerst de gebruikte methode besproken. Hierna worden de resultaten van het deskresearch en de interviews per deelvraag weergegeven, waarbij wordt verwezen naar de bijlages. Tot slot wordt het onderzoek, de methode en resultaten in de discussie besproken, wordt de hoofdvraag beantwoord in de conclusie en wordt er een aanbeveling gedaan.

1. Begripsbepaling

- **Branche:** alle bedrijven samen die actief zijn in een specifieke hoofdklasse van de sector, gedefinieerd op basis van gebruiksfunctie. (Toerisme: intern toerisme, binnenkomend toerisme, uitgaand toerisme) (Transportsector: goederenvervoer, dierenvervoer, personenvervoer)(Dierensector: wildlife, proefdieren, vee, gezelschapsdieren, assistentiedieren, sportdieren) (Westerhof, 2017)
- **Sector:** alle bedrijven samen die actief zijn rondom een bepaalde categorie, product of dienst. (Cultuursector, Transportsector, Dierensector, Onderwijs, Overheid, Gezondheidszorg, Horeca, Toerisme, Automotive) (Westerhof, 2017)
- **Dierenweide:** een locatie met een laag aantal boerderijdieren, die niet toegankelijk zijn voor het (grote) publiek of beperkte openingstijden hebben (vSKBN, 2014).
- **Dierenwelzijn:** *“Een individu verkeert in een staat van welzijn wanneer het in staat is zich actief aan zijn levensomstandigheden aan te passen en daarmee een toestand kan bereiken die het als positief ervaart.”* (Universiteit Utrecht, 2015)
- **Kinderboerderij:** *“Een kinderboerderij is een plek met dieren waar onder toezicht direct contact mogelijk is met de aanwezige dieren vanuit een educatief doel. De vorm, grootte en educatieve opzet van de voorziening kunnen verschillen”* (Franssen & Scherpenzeel, 2012).
- **Natuur-en milieueducatiecentrum:** *“NME centra betreft de verzamelnaam van de organisatorische, institutionele en fysieke vormen van NME. Het kan gaan om een kinderboerderij, een schooltuin, een gebouw met lesfaciliteiten, maar ook om een kantoor van waaruit NME activiteiten georganiseerd worden of materialen worden uitgeleend.”* (Rijksoverheid, 2011)
- **Ontwikkeling:** manier waarop iets verandert/groeiproces (Nederlandse encyclopedie, 2017)
- **Stadsboerderij:** een plek waar mensen kunnen tuinieren en waar ook boerderijdieren gehouden worden (Federation of CITY FARMS & COMMUNITY GARDENS, 2015).
- **Trend:** een ontwikkeling die zich gedurende langere tijd in een bepaalde, duidelijke richting beweegt (Nederlandse Encyclopedie, 2017).
- **Trendonderzoek:** het verzamelen en analyseren van actuele gegevens over een trend bij een bepaalde doelgroep (Roothart, 2012).
- **Verdienmodel:** de manier waarop een bedrijf inkomsten genereert (Meersbergen, van, 2013).

2. Methode

Het trendonderzoek betreft een kwalitatief onderzoek. Het onderzoek richt zich op het verkrijgen van informatie over de ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij. Informatie wordt verzameld door deskresearch te doen en diepte-interviews af te nemen waarbij in wordt gegaan op ervaringen en deskundigheid van praktijkdeskundigen.

Het onderzoek is deels beschrijvend en deels exploratief. Het beschrijvende deel betreft het in kaart brengen van de stand van zaken door middel van deskresearch, van deze gegevens wordt een overzicht gegeven (zie deelvraag 1). Daarnaast is geëxploreerd welke ontwikkeling plaats hebben gevonden binnen het bedrijfstype door relevante gegevens te verzamelen uit archieven en interviews. Deze gegevens zijn geordend en georganiseerd in tabellen. Tot slot zijn hieruit ontwikkelingen beschreven om te exploreren hoe de toekomst eruit zou kunnen zien.

3.1 Data verzameling

Deelvraag 1:

‘Wat is de huidige stand van zaken, op basis van deskresearch, op het gebied van het bedrijfstype kinderboerderij?’

Om de stand van zaken in kaart te brengen is door middel van deskresearch een algemeen beeld van kinderboerderijen in Nederland gegeven. Deze gegevens kunnen, in het kader van herhaaldelijk onderzoek, in het volgende onderzoek met elkaar vergeleken worden om gegevens actueel en inzichtelijk te houden. Het gaat om onder andere de volgende algemene branchegegevens: omvang kinderboerderijen, beheersvormen, hygiëneaspecten, personeelsbeleid en dierbeheer. Deze bestaande gegevens (deels cijfermatig) worden geïnventariseerd en in kaart gebracht. Om de stand van zaken in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van gegevens die voortkomen uit rapporten van de overkoepelende brancheorganisatie en literatuur. De gegevens van de overkoepelende organisatie zijn gebaseerd op zowel kinderboerderijen als dierenweides. Daarnaast zijn verschillende partijen ter aanvulling aangeschreven voor specifieke informatie en zijn praktijkdeskundigen gevraagd om gegevens aan te leveren.

Deelvraag 2:

‘Welke ontwikkelingen blijken zich, uit gegevens van deskresearch, over de afgelopen 3 jaar te hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij?’

Door middel van deskresearch zijn ontwikkelingen uit archief gegevens van de vSKBN van de afgelopen 3 jaar in Nederland in kaart gebracht. Deze gegevens zijn afkomstig van het vakblad Kinderboerderijen en de informatie is gebaseerd op alleen kinderboerderijen (vSKBN, Over het vakblad Kinderboerderijen, 2017) (vSKBN, 2017). De nieuwsberichten (N = 150) zijn onderverdeeld in thema's. De veelvuldig terugkerende thema's zijn meegenomen in de conclusie, zij geven een richting weer waarin veranderingen hebben plaatsgevonden.

Het resultaat van deelvraag 2 geeft een algemeen beeld van onderwerpen die relevant waren in de kinderboerderijenbranche. De onderwerpen geven een richting weer waarin een fenomeen zich ontwikkelt in verloop van tijd (relevante ontwikkelingen). De volgende voorwaarden zijn opgesteld voor het selecteren van de nieuwsberichten:

- Het bericht moest gerelateerd zijn aan een kinderboerderij en/of aan kinderboerderijen algemeen
- Moest nieuwe informatie bevatten, terugblikken worden eruit geselecteerd
- Het hoofddoel van een nieuwsbericht bepaalt onder welk thema een bericht geplaatst werd
- Reclame (cursusaanbod, 'word lid', advertenties bedrijven), voorwoord en activiteitenprogramma (alle activiteiten worden individueel in vakblad besproken en op die manier meegenomen in tabel) zijn eruit geselecteerd.

Voorbeeld onderverdeling nieuwsbericht:

Nieuwsbericht: 'Branchecode voor kinderboerderijen'. Dit is een bericht dat valt onder het thema professionalisering. Opmerking: Branchecode vSKBN.

Deelvragen 3:

'Welke ontwikkelingen blijken, uit interviews met praktijkdeskundigen, impact te hebben op het bedrijfstype kinderboerderij?'

De interviews zijn ingezet om informatie over de ontwikkelingen van kinderboerderijen te verzamelen, de respondenten hebben daarbij de impact van deze ontwikkelingen aangegeven evenals verwachtingen voor de toekomst. Daarnaast zijn de interviews gebruikt om een genuanceerder en diepgaander beeld te geven van de ontwikkelingen dan de nieuwsberichten doen. De interviews zijn niet beperkt tot een afgebakende periode omdat ervaringen van respondenten niet tijdsgebonden zijn. Er zijn half-gestructureerde interviews gehouden met als doel om vanuit ervaring en expertise ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in kaart te brengen. En daarnaast hoe het bedrijfstype kinderboerderij hierdoor is veranderd. Respondenten zijn gevraagd naar algemene ontwikkelingen en aanvullend naar concrete voorbeelden uit eigen ervaring. De topiclijst die is gebruikt tijdens de interviews, is te vinden in Bijlage IV - Topiclijst.

De respondenten zijn praktijkdeskundigen die inzicht hebben op het bedrijfstype kinderboerderij. De steekproef is gericht samengesteld, dat wil zeggen dat respondenten op basis van hun ervaring en expertise zijn geselecteerd. Er is contact opgenomen met mensen die vanuit het vooronderzoek geschikt leken te zijn als zogenaamde 'gate keeper' en via hun netwerk hebben zij praktijkdeskundigen aangewezen. Daarnaast zijn de praktijkdeskundigen gevraagd naar aanvullende respondenten. Het criterium voor de hoeveelheid interviews was verzadiging, uiteindelijk zijn acht interviews afgenomen. Verzadiging treedt op wanneer je na x aantal gesprekken weinig nieuwe informatie ontvangt, in vier tot acht interviews krijg je 80 % van de informatie binnen (Scholl & Olivier, 2014). De gatekeepers en hun bijbehorende respondenten zijn te vinden in

Tabel 1.

De praktijkdeskundigen voldeden aan de volgende voorwaarden:

- Had zicht op het bedrijfstype;
- Kon vrij uit spreken over de onderwerpen (heeft dus geen geheimhoudingsplicht);
- Was woonachtig of te bezoeken in Nederland;
- Had tijd voor en ambitie met het onderzoek in de periode maart-mei 2017 (Minimaal 2 uur beschikbaar voor interview);

- Had geen bezwaar tegen audio opname.

Tabel 1: *Overzicht van geraadpleegde gate keepers en respondenten*

Gate keepers	Respondent	Functie respondent	Aanvullende informatie	Datum interview
Marco Westerhof (Opdrachtgever)	Gretha Dam, Den Haag	Beheerder kinderboerderij	Onderdeel van de gemeente Den Haag (in totaal 10 boerderijen onder één beleid)	21-03-17
	Inger van der Laan, Gouda	Voormalig medewerker SKBN, vrijwilliger op 2 kinderboerderijen (Gouda en Wolfslaar)	Stichting, ontvangt subsidie gemeente.	09-03-17
	Talitha Visser, Oss	Beheerder kinderboerderij	Onderdeel van de gemeente Oss.	20-03-17
Vooronderzoek en Inger van der Laan (respondent)	Hans de Rijk, zelfstandige	Freelancer dierinfo, coördinator kinderboerderijen Den Haag.	Oprichter 'Stichting Ondernemende kinderboerderijen'	05-04-17
Vivian Siebering en Jeroen Klomp (Artikel nieuw businessmodel voor kinderboerderijen)	Kor Braams, Deventer	Beheerder stichting NME-centrum en kinderboerderij de Ulebelt	Stichting. Een NME met kinderboerderij. Ontvangt ook subsidie.	25-04-17
Talitha Visser (Respondent)	Hanjo Ijkhout	Beheerder stichting kinderboerderij de Cantecleer	Stichting, ontvangt subsidie van gemeente.	20-04-17
Universiteit Utrecht	B. R. Berends, Proff	Specialist veterinaire publieke gezondheid, docent en onderzoeker	-	03-04-17
Testinterview	Brangien	Beheerder Stichting NME-HZ	Stichting, ontvangt subsidie van gemeente.	04-05-17

Deelvraag 4:

'Welke toekomstbeelden kunnen worden geschetst uit de gevonden ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij?'

Met de interviews is ook ingegaan op de verwachte ontwikkelingen richting de toekomst en de ontwikkelingen die relevant blijven. Om te voorkomen dat het toekomstbeeld uit wensen en behoeftes bestaat is zowel gevraagd naar verwachtingen op basis van ervaring en expertise en welke wensen er liggen voor de toekomst. De wensen en behoeftes zijn niet gebruikt bij de beantwoording van de onderzoeksvragen.

Trends:

Op basis van de tijdsduur (ontwikkelingen op langere termijn) en de impact van de ontwikkelingen zijn trends aangewezen. De meest voorkomende ontwikkelingen uit het deskresearch (nieuwsarchieven) zijn met ontwikkelingen uit de interviews samengevoegd. De nieuwsarchieven en de interviews hebben een tijdsaanduiding aangegeven, de respondenten hebben de impact van de ontwikkelingen bepaald.

3.2 Dataverwerking

Deelvraag 1:

‘Wat is de huidige stand van zaken, op basis van deskresearch, op het gebied van het bedrijfstype kinderboerderij?’

De relevante algemene gegevens zijn uit rapporten en artikelen geselecteerd, vertaald in eigen woorden en samengevoegd tot één geheel. Figuren zijn aangepast en in eigen stijl omgezet. In aanvulling op de dataverzameling zijn verschillende organisaties benaderd voor nog niet gepubliceerde en ontoegankelijke gegevens, de organisaties die zijn benaderd zijn uitgewerkt in een tabel (zie bijlage, I).

Deelvraag 2:

‘Welke ontwikkelingen blijken zich, uit gegevens van deskresearch, over de afgelopen 3 jaar te hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij?’

Het uitwerken van deelvraag 2 is volgens het onderstaande stappenplan uitgevoerd:

1. Opstellen van themalijst, onderverdelen nieuwsberichten in thema's per jaar, definiëren thema's
2. Thema's eventueel samenvoegen, weglaten en herdefiniëren
3. Per jaar de gegevens analyseren en uitwerken (grafiek, toelichting), zie Bijlage III - Uitkomst deskresearch nieuwsarchief per jaar.
4. De resultaten van de verschillende jaren uiteenzetten in één grafiek met toelichting

De onderzoekers hebben individueel de nieuwsberichten van het jaar 2015 in thema's onderverdeeld. De thema's zijn empirisch opgesteld en onderzoekers hebben elkaars analyse gecontroleerd. Hieruit is een themalijst samengesteld en zijn de berichten van de andere jaren verder onderverdeeld. Om de validiteit te verhogen geven de uitgewerkte tabellen naast het aantal nieuwsberichten, hoofdlijnen weer om later te kunnen toelichten welke ontwikkelingen hieruit naar voren komen. De hoofdlijnen beschrijven de onderwerpen die binnen een thema naar voren zijn gekomen. In de tweede stap van het proces zijn de thema's gereduceerd, samengevoegd en weggelaten. De thema's voorlichting, overig en activiteiten zijn eruit geselecteerd omdat deze thema's geen ontwikkeling aangaven. Tot slot zijn de resultaten van de verschillende jaren naast elkaar uiteengezet in een grafiek met daarbij een toelichting.

Deelvragen 3:

‘Welke ontwikkelingen blijken, uit interviews met praktijkdeskundigen, impact te hebben op het bedrijfstype kinderboerderij?’

De interviews zijn als volgt verwerkt:

Stap 1: Transcriberen (individueel)

Stap 2: Open coderen, tekstfragmenten zijn uit de getranscribeerde interviews gehaald en hebben bepaalde labels gekregen. Deze labels geven weer wat de hoofdpunten van het tekstfragment zijn. (individueel)

Stap 3: Axiaal coderen, de labels van de open codering zijn met elkaar vergeleken en hebben een overkoepelende code (thema) gekregen. (individueel)

Stap 4: Onderzoekers hebben elkaars uitgewerkte interviews doorlopen en hebben vervolgens de axiale codes aangepast.

Stap 5: Selectief coderen, dubbele informatie, persoonlijke informatie en wensen zijn eruit geselecteerd. (gezamenlijk)

Stap 6: De tekstfragmenten met dezelfde thema zijn samengevoegd in een tabel.

Stap 7: Aan de hand van de thema's en bijbehorende tekstfragmenten zijn de resultaten geschreven.

De resultaten zijn uitgewerkt in een lopend verhaal per thema waarin de ontwikkelingen zijn beschreven. De ontwikkelingen binnen een thema hebben een gezamenlijke omschrijving (raamwerk) gekregen om te bepalen welke onderwerpen nog impact hebben op het bedrijfstype en actueel zijn om zo trends te identificeren. Dit raamwerk is afkomstig van een trendanalyse van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap waarbij de ontwikkeling volgens een vast format wordt omschreven. Dit format bestaat uit de volgende begrippen: **ontstaan, vorm, impact, gevolg**. De ontwikkeling wordt omschreven door de volgende vragen: Hoe is de ontwikkeling **ontstaan**? In welke **vorm** heeft deze zich gemanifesteerd? Wat is de **impact** van de ontwikkeling geweest? Welke **gevolgen** heeft de ontwikkeling gehad? De antwoorden op deze vragen zijn empirische bevindingen.

In de resultaten zijn de beschrijvingen en begrippen van de respondenten aangehouden. De tekst is ondersteund met citaten afkomstig uit de interviews.

Deelvraag 4:

'Welke toekomstbeelden kunnen worden geschetst uit de gevonden ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij?'

De tekstfragmenten uit de interviews die toekomstgericht waren zijn gebruikt om het toekomstbeeld te beschrijven. Deze resultaten zijn uitgewerkt in een lopend verhaal, de beschrijvingen en begrippen van respondenten zijn aangehouden en de beantwoording van deelvraag vier is daarom empirisch.

3.3 Betrouwbaarheid en validiteit

Bij het uitvoeren van deskresearch, kwamen de onderzoekers herhaaldelijk bij dezelfde rapporten en verslagen terecht. Daarnaast verwezen de praktijkdeskundigen tijdens de interviews ook naar diezelfde rapporten en verslagen. Dit betekent dat de kans groot is dat alle belangrijke gegevens over kinderboerderijen in de stand van zaken vermeld staan, wat de betrouwbaarheid van het verslag verhoogd. Hiernaast zijn de meeste gegevens die in de stand van zaken vermeld staan, gebaseerd op 530 kinderboerderijen en dierenweides van de in totaal 550-600. Dit betekent dat er een beeld gevormd is van het grootste deel van de doelgroep, wat resulteert in een hogere validiteit.

En ander onderdeel van het deskresearch was het analyseren van nieuwsberichten van de vSKBN. Deze nieuwsarchieven waren mogelijk niet volledig representatief voor de ontwikkelingen binnen het bedrijfstype, omdat het mogelijk een selectie is van de overkoepelende organisaties (bv. alleen nieuwswaardige artikelen of alleen berichten vanuit de leden van de vSKBN). De resultaten van het deskresearch m.b.t. nieuwsarchieven en interviews zijn samengevoegd voor de beantwoording van de conclusie en de hoofdvraag, waardoor er een representatiever beeld van het bedrijfstype kinderboerderij gevormd kon worden.

Tot slot zijn er interviews gehouden met praktijkdeskundigen. De methode voor het selecteren van de respondenten heeft ertoe geleid dat steeds dezelfde mensen werden aangewezen. Als het onderzoek herhaald wordt, is de kans groot dat dezelfde praktijkdeskundigen worden aangewezen wat de mate van betrouwbaarheid van dit onderzoek aangeeft. Het aantal respondenten is bepaald, door het waarnemen van verzadiging. Toen deze verzadiging waargenomen werd, is er nog één testinterview gehouden ter controle.

Verder kan er bij interviews sprake zijn van sociaal wenselijke antwoorden (BRON BAARDA). Om dit te voorkomen, is er bij de introductie van de interviews aangegeven dat het om de kennis en ervaring van de respondenten gaat. Er is daarbij aangegeven dat respondenten daarom geen foute antwoorden konden geven, en dat ze vrij uit konden praten. Verder is de opdrachtgever van het onderzoek onafhankelijk en is het doel van het onderzoek aangegeven, waardoor sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk beperkt zijn gebleven.

Ook is aan het einde van de interviews gevraagd aan de respondenten wat zij van het interview vonden, of ze nog vragen misten en of ze nog feedback hadden voor de onderzoekers. De meeste respondenten gaven hierbij aan dat ze de vragen duidelijk en goed geformuleerd vonden en daarnaast dat het interview volledig was ten aanzien van het doel.

3.4 Schematisch overzicht onderzoek

Om de methode zoals hierboven beschreven overzichtelijk te maken, is onderstaand figuur gemaakt.

Figuur 1: Schematisch overzicht van de methode van dit trendonderzoek

In dit hoofdstuk zijn alle resultaten weergegeven die bijdragen aan het beantwoorden van de deelvragen en daarmee de hoofdvraag. In dit hoofdstuk wordt verwezen naar bijlage I t/m IV.

4.1 Stand van zaken op basis van deskresearch

In beantwoording op deelvraag 1 ‘Wat is de huidige stand van zaken, op basis van deskresearch, op het gebied van het bedrijfstype kinderboerderij?’, zijn onderstaande gegevens verzameld. De gegevens zijn verkregen middels deskresearch en zijn afkomstig van rapporten van verschillende organisaties die betrokken zijn binnen het bedrijfstype kinderboerderij en artikelen uit de literatuur.

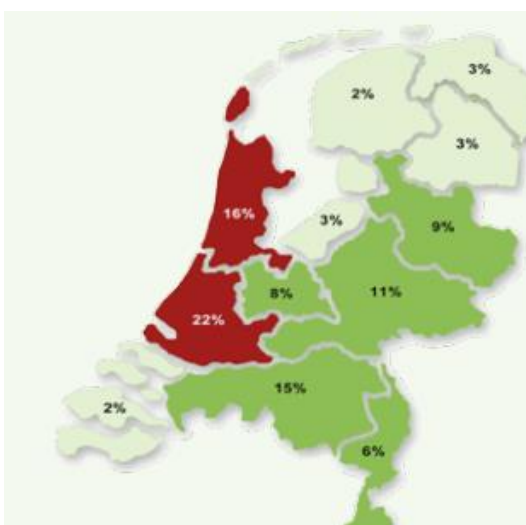
4.1.1. Aantal kinderboerderijen

Nederland telt momenteel circa 500 kinderboerderijen (Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen (vSKBN), 2016). Van de in totaal 550 tot 600 kinderboerderijen en dierenweides in Nederland is ongeveer 70 % een kinderboerderij en 30 % een dieren- of hertenweide. Exacte getallen van het aantal kinderboerderijen en dierenweides in Nederland zijn er niet. Het is niet overal bekend welke kinderboerderijen in een gemeente aanwezig zijn, gezien het starten van een dergelijke organisatie niet gemeld hoeft te worden. In 2014 is er een totaal van 276 kinderboerderijen aangesloten bij de brancheorganisatie Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen Nederland (vSKBN, 2014).

4.1.2 Locatie, oppervlakte

De meeste kinderboerderijen zijn te vinden in de provincies Zuid- en Noord-Holland, zie figuur 2. Deze provincies zijn de meest dichtbevolkte gebieden van Nederland, de bevolking woont meer geconcentreerd in de steden en komt daardoor minder in contact met landbouwhuisdieren (vSKBN, 2014).

Kinderboerderijen zijn gevestigd op verschillende soorten locaties. Dit kan zijn in een stad, dorp of daarbuiten in een park of elders (vSKBN, 2014). De oppervlaktes die kinderboerderijen beslaan lopen zeer uiteen van 1.500m² tot 12.000m² (Schijf, 2009). Tabel 2 geeft een verdeling in percentages van locaties in 2014 weer.

Figuur 2: Percentages kinderboerderijen per provincie (vSKBN, 2014) Licht groen: <5% Groen: tussen 5-15% Rood: >15%

Tabel 2: Locaties van kinderboerderijen (vSKBN, 2014)

Locatie	Percentage
Midden in een stad/dorp	36%
Aan de rand van een woonwijk/stad/dorp	23%
In een park	29%
Anders	10%

4.1.3 Brancheorganisatie voor en van kinderboerderijen

De vSKBN bestaat sinds 2012 en is gericht op het ondersteunen en professionaliseren van kinderboerderijen (vSKBN, 2017).

Het vSKBN heeft in overleg met o.a. het Ministerie van EZ, de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, de Gezondheidsdienst voor Dieren en de Faculteit Diergeneeskunde een keurmerk ontwikkeld voor de Nederlandse kinderboerderijen. Dit keurmerk is in 2006 voor het eerst uitgereikt. Met het keurmerk kunnen kinderboerderijen aantonen dat zij voldoen aan alle wet- en regelgeving en daarmee een veilige en verantwoorde plek zijn voor bezoekers (vSKBN, 2016). In dit keurmerk moeten kinderboerderijen gegevens doorgeven over het bedrijf, hygiëne, diercollectie, dierbeleid, vakbekwaamheid en personeel (vSKBN, 2015). Van de circa 500 kinderboerderijen in Nederland waren er 276 lid en hebben er 44 het keurmerk van het vSKBN in 2013 (vSKBN, 2013).

4.1.4 Keurmerk

Naast het keurmerk van de vSKBN, is er ook een Keurmerk Zoönosen vanuit de Gezondheidsdienst voor Diergezondheid (Gezondheidsdienst Diergezondheid, 2016), een code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland vanuit het Ministerie van VWS en LNV (Ministerie VWS & Ministerie LNV, 2004) en een chlamydia check voor afgelammerde schapen/geiten vanuit Gezondheidsdienst voor Diergezondheid (Gezondheidsdienst Diergezondheid, 2016).

4.1.5 Beheer

Kinderboerderijen bestaan uit verschillende beheersvormen. In 2014 werden de meeste kinderboerderijen (41%) beheerd in de vorm van een stichting, hierna volgen kinderboerderijen die beheerd worden door een zorginstelling of zorgboerderij (23%). Op de derde plek staat de kinderboerderij die onder de gemeente valt (17%). Zie Tabel 3 voor de overige beheersvormen in het jaar 2014.

Tabel 3: Beheersvorm in 2014 (vSKBN, 2014)

Beheersvorm	2014	
Stichting:	217	41%
Vereniging	30	6%
Gemeentelijk	92	17%
Zorginstelling/-boerderij	119	23%
Onderwijsinstelling	5	1%
Recreatie-instelling of park	56	11%
Overig (bijv. particulier)	11	2%
Totaal	530	100%

4.1.6 Personeel

Tabel 4 geeft een overzicht van het aantal medewerkers dat werkzaam is op de kinderboerderij, onderverdeeld per beheersvorm. Hierin is te zien dat het meeste personeel werkt bij kinderboerderijen die als stichting of vereniging zijn opgezet, dit zijn voornamelijk vrijwilligers. De kinderboerderijen die beheerd worden door een zorg- of onderwijsinstelling hebben de meeste full time eenheden (fte). In totaal zijn de 530 kinderboerderijen goed voor 1258 fte (vSKBN, 2014).

Ter aanvulling kwam uit een ander onderzoek dat 42% van de kinderboerderijen wordt beheerd door betaalde krachten die ondersteund worden door vrijwilligers. Verder wordt 17% van de

kinderboerderijen uitsluitend door betaalde medewerkers beheerd en op 42% van de kinderboerderijen verzorgen enkel vrijwilligers het beheer (Schijf, 2009).

Tabel 4: Aantal medewerkers per beheersvorm in 2014 (vSKBN, 2014)

Beheersvorm	Aantal	Medewerkers	Per locatie	Clienten	Per locatie	Vrijwilligers	Per locatie
Gemeentelijk	92	252fte	2,7fte	377	4,1	784	8,5
Stichting/vereniging	247	468fte	1,9fte	1210	4,9	5992	24,3
Zorg-/onderwijs	124	538fte	4,3fte	1871	15,1	1415	11,4
Overig	67	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Totaal	530	1258fte	n.v.t.	3458	n.v.t.	8191	n.v.t.

4.1.7 Bezoekers

Volgens de branchevereniging vSKBN ontvangen de kinderboerderijen in Nederland ongeveer 30 miljoen bezoekers per jaar, met een gemiddelde van 56.000 bezoekers per individuele kinderboerderij per jaar (vSKBN, 2014). Uit een ander onderzoek onder kinderboerderijen (N = 90) blijkt dat kinderboerderijen gemiddeld 57.956 bezoeken per jaar ontvangen (Wentzel & Beugelsdijk, 2012). De meeste bezoekers komen met (klein)kinderen (94 – 97%) (vSKBN, 2014). De vSKBN heeft een bezoekersprofiel opgesteld vanuit bezoekersonderzoek (N = 1500) dat in Gouda en Breda gedaan is:

“De gemiddelde bezoeker is vrouwelijk, tussen de 33 en 39 jaar oud, heeft twee kinderen in de leeftijd van 1 tot 5 jaar en woont in de buurt. Ze is een reguliere bezoeker die gemiddeld elke maand de kinderboerderij bezoekt. Bij haar bezoek blijft ze tussen de 1 tot 2 uur.” (vSKBN, 2014)

4.1.8 Maatschappelijk belang

Uit onderzoek blijkt dat kinderboerderijen de volgende punten de belangrijkste maatschappelijke functies van de kinderboerderij vinden: recreatie (88%), educatie (76%) en een wijkfunctie (sociale en culturele integratie). De kinderboerderij is ook een werkplek voor studenten, scholieren en dagbesteding (vSKBN, 2014). Verder fungeren kinderboerderijen als ontmoetingsplek, zijn ze een schakel tussen stad en platteland, zijn ze informant over dierenwelzijn en bevorderen ze duurzaamheid (Franssen & Scherpenzeel, 2012).

Uit een ander onderzoek komt naar voren dat een eenduidige missie, die bestaansgrond en ambities van de kinderboerderijen weer moet geven ontbreekt. Dit betekent dat het niet duidelijk is wat men nastreeft en dat kinderboerderijen daarbij een wat stoffig, kneuterig imago hebben (Franssen & Scherpenzeel, 2012).

4.1.9 Financiën

Het merendeel van de kinderboerderijen vraagt geen entree (98%). Van de 42 kinderboerderijen die wel entree vragen, vallen er 32 onder de recreatie instellingen met een commerciële functie. Van de 2% die wel entree vraagt, gaat het om kleine bedragen (50 cent tot enkele euro's). Methoden om inkomsten te generen zijn onder andere donateurschap, kleine giften en sponsoring (vSKBN, 2014).

Afhankelijk van het gemeentelijk beleid kan een kinderboerderij subsidie krijgen van de gemeente. Deze subsidie varieert: sommige boerderijen krijgen € 500,- per jaar, anderen € 100.000 of meer. Dit verschil heeft onder andere te maken met het in dienst hebben van personeel, afspraken over onderhoud, aanwezigheid van gebouwen, grootte van het terrein, de educatieve functie, het

dierbestand etc. Bezuinigingen hebben op veel locaties geresulteerd in mindere of meerdere mate structureel gebrek aan mankracht (ook vrijwilligers) en financiële middelen (vSKBN, 2014).

4.1.10 Wetgeving

Alle houders van dieren, zo ook kinderboerderijen, zijn verplicht zich aan de Wet Dieren te houden. In deze wet staan doelvoorschriften (wat de houder moet bereiken) en middelvoorschriften (hoe het doel bereikt moet worden). Het welzijn en de intrinsieke waarde van het dier staan centraal in deze wet. De Wet Dieren bestaat uit de volgende besluiten en regelingen (Rijksoverheid, 2011):

- Besluit en regeling diergeneesmiddelen
- Besluit en Regeling diervoeders
- Besluit en Regeling dierlijke producten
- Besluit en Regeling handhaving en overige zaken Wet dieren
- Besluit en Regeling houders van dieren
- Besluit en Regeling diergeneeskundigen

Naast de Wet Dieren, moet de kinderboerderij ook aan de volgende wet- en regelgeving voldoen (vSKBN, 2011).

- Handelsregisterwet
- Wet milieubeheer
- Arbowetgeving
- Hygiëne en biologische agentia
- Meststoffenwet
- Warenwet
- Wetgeving m.b.t. het gebouw
- Wetgeving m.b.t. gevaarlijke stoffen

Tot slot kan de gemeente nog bepaalde eisen stellen aan de kinderboerderij. Dit kan per gemeente verschillen (vSKBN, 2011).

4.1.11 Hygiëne

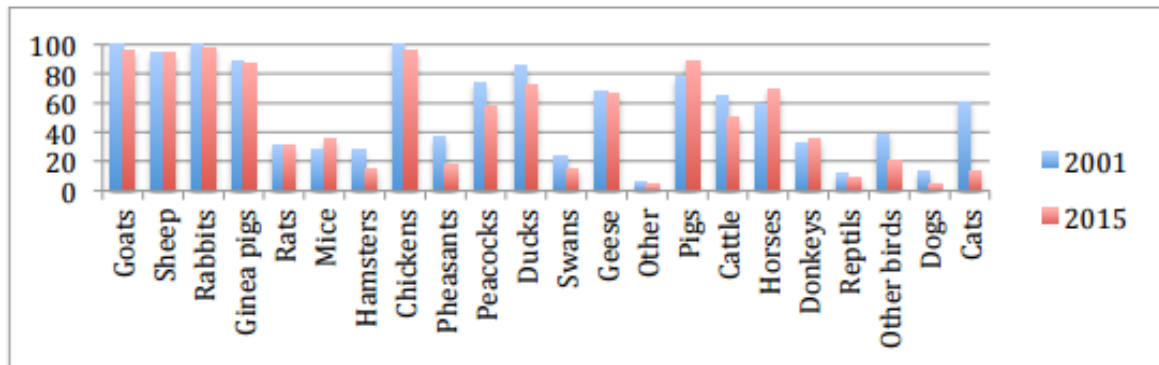
In 2001 werden door Berends (2001) en Dijkhuis en Huussoon (2001) één van de eerste pogingen ondernomen om de volksgezondheidsrisico's op kinderboerderijen in kaart te brengen. Aanleiding hiervoor waren een aantal kinderen die ziek waren geworden na een bezoek aan de kinderboerderij. Voor zover kon worden nagegaan waren de risico's die samenhangen met Enteropathogenen, specifiek E-coli, het grootste. Naar aanleiding van dit rapport is de 'Hygiëne Code voor kinderboerderijen' opgesteld, die tot op heden nog steeds van kracht is (Berends, 2001).

Het onderzoek naar volksgezondheidsrisico's is in 2016 herhaald (Balk, 2015), waaruit bleek dat de hygiëne significant verbeterd is. Ondanks dat de hygiëne nog niet op alle plekken op de kinderboerderij adequaat is, heeft er wel een verbetering plaats gevonden ten opzichte van het onderzoek in 2001. De zoönose risico's zijn verminderd en de hygiëne maatregelen zijn verbeterd. Dit komt voornamelijk door verbetering van hygiëne faciliteiten en het geven van voorlichting aan bezoekers (Balk, 2015).

4.1.12 Dierbeheer

Kinderboerderijen staan voornamelijk bekend om het houden van landbouwhuisdieren in lage aantallen. Geiten, konijnen en pluimvee (kippen) staan in de top 3 van meest gehouden diersoorten volgens twee verschillende onderzoeken in 2014 en 2015.

Uit één van deze twee onderzoeken bleek dat vrijwel alle diersoorten in 2015 zijn verminderd ten opzichte van 2001, met uitzondering van ratten, muizen, varkens, paarden en ezels, zie Figuur 3 (Balk, 2015) (vSKBN, 2014).

Figuur 3: Gehouden diersoorten op de kinderboerderij, 2001 vergeleken met 2015 (Balk, 2015)

4.1.13 Diergezondheid

Uit onderzoek bij 51 kinderboerderijen is gebleken minder dan 50% hun dieren vaccineert en 50% haar dieren ontwormt (Balk, 2015).

De kinderboerderijen verkrijgen de dieren door middel van fokken, ruilen, dierenpeciaalzaken, andere kinderboerderijen of opvangdieren (Balk, 2015). Bij 92% van de kinderboerderijen (N = 175) werd er aangegeven dat er ook dieren op de kinderboerderij werden gedumpt (Vinke, Boissevain, & van Eijk, 2011). Bij 80% (N = 50) van de kinderboerderijen kregen deze nieuw binnengekomen dieren geen gezondheidscheck van de dierenarts. Hiernaast heeft 88% (N = 49) van de kinderboerderijen een quarantaine ruimte en gebruikt 69% (N = 48) van de kinderboerderijen deze ruimte voor de nieuw binnengekomen dieren (Balk, 2015).

Uit onderzoek van de Universiteit Utrecht, waar gezondheids-en welzijnsproblemen bij gezelschapsdieren in Nederland in kaart werden gebracht, bleek dat het type problemen bij dieren in kinderboerderijen, opvangcentra, dierenwinkels en dierenartspraktijken ongeveer hetzelfde te zijn. Huidproblemen en gebitsproblemen zijn de meest voorkomende gezondheidsproblemen die bij zoogdieren voorkomen. Daarnaast komen er ook maagdarmproblemen voor bij voornamelijk zoogdieren, soms bij vogels, reptielen en amfibieën (Vinke, Boissevain, & van Eijk, 2011).

4.1.14 Dierenwelzijn

Een aantal organisaties zijn ontevreden over het dierenwelzijn op kinderboerderijen, volgens hen zijn er drie misstanden die regelmatig op kinderboerderijen voorkomen: 1) Sociale dieren die alleen gehuisvest worden, 2) Slechte huisvesting en 3) Dieren die naar de handelaar of slacht worden gebracht wegens leeftijd (Pel, 2016). Daarom hebben deze organisaties (Comité dierennoodhulp en Dierenvangnet) in 2016 het Kinderboerderijenbesluit opgesteld. Hierin staat omschreven waaraan een kinderboerderij moet voldoen om het welzijn van haar dieren te waarborgen, doordat er per dier beschreven staat waar de levensomstandigheden aan moeten voldoen (Waas, van der Werf, & van der Ahe, 2016). De petitie voor het Kinderboerderijenbesluit wordt ondersteund door de volgende organisaties: Comité Dierennoodhulp, DierenVangnet, Dier&Recht, Stichting Menodi, Rechten voor al wat leeft, Een Dier Een Vriend (EDEV), Varkens in Nood, Ganzenbescherming Nederland, Stichting

Melief, Stichting Cavia, Stichting Dierenood, Stichting KonijnenBelangen, Stichting Akka's, Ganzenparadijs, Stem voor Dieren, Animal Rights, Vier Voeters en PiepVandaag (Diervriendelijke Kinderboerderij, Z.d.).

4.1.15 Activiteiten

Educatie is een belangrijk onderdeel van kinderboerderijen maar niet het enige dat kinderboerderijen aanbieden. Er worden verschillende activiteiten georganiseerd zoals markten, maar ook andersoortige functies ontplooid als de verkoop van streekproducten en de verhuur van faciliteiten (Franssen & Scherpenzeel, 2012). Hiernaast worden er ook kinderfeestjes georganiseerd, is er een horecamogelijkheid etc., zie Tabel 5.

Tabel 5: *Activiteiten op de kinderboerderij (vSKBN, 2014)*

Activiteit	Kinderboerderijen
Organiseren van activiteiten	89%
Speeltuin	65%
Lessen voor scholen	49%
Horeca aanwezig	44%
Kinderfeestje mogelijk	41%
Educatieve tuin	27%
Educatieve ruimte	27%
NME op/bij terrain	26%
Verhuur van ruimtes	26%
Buitenschoolse opvang	11%
Dier-o-theek/uitleen	4%
Kinderopvang	3%

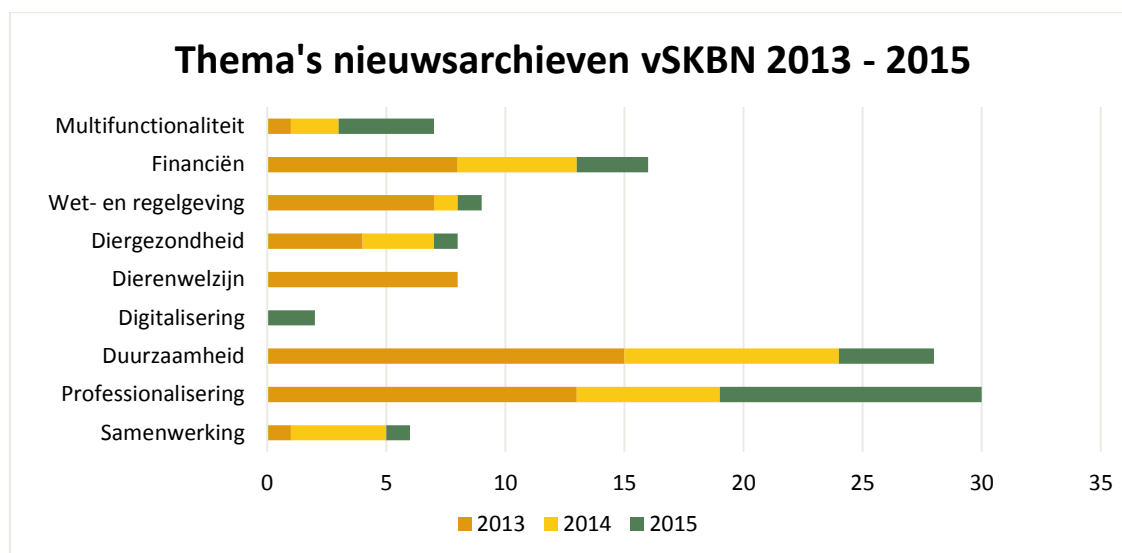
4.1.16 Digitalisering

Volgens de branchevereniging vSKBN heeft 95% van de kinderboerderijen in 2014 een website, dit is een stijging van 9% ten opzichte van het jaar 2010. Daarnaast is 50,3% actief op facebook, en 18% op twitter (vSKBN, 2014).

4.2 Ontwikkelingen op basis van deskresearch

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd die voortkomen uit de archiefgegevens van de vSKBN. De resultaten beantwoorden deelvraag 2 ‘Welke ontwikkelingen blijken zich, uit gegevens van deskresearch, over de afgelopen 3 jaar te hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij?’

4.2.1 Thema's nieuwsarchieven vSKBN 2013 - 2015

Figuur 4: Ontwikkelingen die naar voren zijn gekomen uit de nieuwsarchieven

Zoals te zien is in figuur 4, zijn de thema's financiën, professionalisering en duurzaamheid het meeste voorgekomen in de nieuwsarchieven van 2013 t/m 2015. In de paragraaf hieronder worden de thema's besproken.

4.2.2 Toelichting per thema

Multifunctionaliteit

De berichten binnen het thema multifunctionaliteit gingen over activiteiten die kinderboerderijen deden waarmee hun functie werd uitgebreid. Zo werd vermeld dat er lesmateriaal beschikbaar was voor kinderboerderijen en dat één kinderboerderij zelf een cursus aan bezoekers geeft. Vanaf 2015 gingen berichten ook voornamelijk over de verkoop van verse producten zoals verse groente, fruit en honing.

Financiën

De meeste berichten binnen dit onderwerp gingen over sponsoring. Er werd informatie over crowdfunding gegeven vanuit de Stichting voor Ondernemende Kinderboerderijen. Verder werden sponsoracties besproken met het Oranjefonds en Jantje Beton. Tot slot werden budgettips gegeven en informatie gegeven over het kinderboerderijpaspoort.

Wet- en regelgeving

De nieuwsberichten met betrekking tot wet- en regelgeving gingen voornamelijk over de invoering van de positieflijst (lijst met diersoorten die in Nederland legaal gehouden mogen worden (Landelijk InformatieCentrum Gezelschapsdieren (LIC, 2017)). Berichten gingen verder over wetwijzigingen over specifieke diersoorten.

Diergezondheid

De berichten binnen het onderwerp diergezondheid waren gericht op het attenderen op vaccinaties en informatieverstrekking over dierziekten zoals Q-koorts en hoe hier mee om te gaan.

Dierenwelzijn

Er werd veel voorlichting gegevens over zaken omtrent dierenwelzijn zoals verrijking voor de dieren, bijzondere dieren wel of niet op de kinderboerderij?, Het fokken en verkopen van jonge dieren en de veiligheid van dieren. Er waren twee berichten over acties die als doel hadden om dierenleed te voorkomen was de invoering van lease huisdieren en uitleenkalfjes.

Digitalisering

Er zijn in 2015 twee berichten gepubliceerd rondom digitalisering namelijk, de ontwikkeling van een app (dierregistratie) door de RVO en het vakblad van de vSKBN ging digitaal.

Duurzaamheid

De berichten over duurzaamheid gingen voornamelijk over inzamelacties en projecten zoals 'Alle kinderboerderijen duurzaam' van de Gemeente voor Duurzame Ontwikkeling (GDO), WECYCLE en Ecokids. Hiernaast gingen de berichten over duurzame eenmalige activiteiten die plaatsvonden, zoals een zonnepanelenwedstrijd, ledverlichting, biologische bestrijding etc.

Professionalisering

De berichten onder dit thema waren zaken die bijdragen aan professionalisering. De nieuwsberichten gingen over:

- Onderzoeken die zijn gedaan rondom kinderboerderijen (bijv. het gedrag van bezoekers omtrent handenwassen, bezoekersonderzoek en wat natuur met kinderen doet) en hoe kinderboerderijen zelf onderzoek kunnen uitvoeren rondom vrijwilligersbeleid;
- Over het bewijs van vakbekwaamheid, aanbod van cursussen en een enquête naar de behoefte voor opleidingen omtrent kinderboerderijen;
- Over berichten vanuit het vSKBN om de leden te informeren over het keurmerk, de branchecode en branchegegevens;
- Overige zaken zoals gratis VOG-verklaring voor vrijwilligers of het belang van de regiobijeenkomsten benadrukken.

Samenwerking

Deze berichten gingen over specifieke samenwerkingen met een kinderopvang, dierenorganisaties in Maastricht, met de Stichting Zeldzame Huisdieren en de Voedselbox.

4.2.3 Meegenomen thema's

De thema's die het vaakste naar voren zijn gekomen, zijn meegenomen in de conclusie, dit zijn: financiën, duurzaamheid en professionalisering. Gezien deze thema's het meest besproken zijn in de nieuwsberichten van de afgelopen jaren zijn deze onderwerpen aangewezen als mogelijke ontwikkelingen.

4.3 Ontwikkelingen op basis van interviews

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 3, 'Welke ontwikkelingen blijken, uit interviews met praktijkdeskundigen, impact te hebben op het bedrijfstype kinderboerderij?'.

4.3.1 Thema's

Op de vraag aan respondenten, welke ontwikkelingen zich de afgelopen jaren tot nu hebben afgespeeld, zijn de volgende thema's naar voren gekomen:

- Keurmerk
- Beheer
- Multifunctionaliteit
- Financiën
- Wetgeving
- Hygiëne
- Dierbeheer
- Dierenwelzijn
- Duurzaamheid
- Professionalisering
- Overkoepelende organisatie

4.3.2 Toelichting per thema

Ieder onderwerp wordt hieronder toegelicht aan de hand van de uitkomsten van de interviews en daarnaast wordt een vaste omschrijving gegeven om aan te geven welke impact het heeft gehad op het bedrijfstype kinderboerderij.

Keurmerk

Respondenten gaven verschillende visies op het keurmerk, enerzijds een grote investering, anderzijds een hulpmiddel voor professionalisering en een middel dat ingezet kan worden om doelen te behalen. Er werd aangegeven dat het bijdraagt aan o.a. welzijnsaspecten en wetgeving en daarmee een hulpmiddel is voor professionalisering. Wel vraagt het keurmerk zelf een investering op financieel gebied maar ook wat betreft het doorvoeren van aanpassingen. Het keurmerk kan ook ingezet worden als leidraad voor verantwoorde bedrijfsvoering en om vanuit die hoedanigheid subsidie rond te krijgen.

“Het keurmerk heeft ons geholpen om het goed vorm te geven. Qua dierenwelzijn, goede huisvesting, goede stallen, goede hygiëneprotocollen, adequaat reageren bij ziektes zoals de vogelgriep of Q-koorts.”

Omschrijving ontwikkelingen:

- **Ontstaan:** Het keurmerk is ontwikkeld door de vSKBN.
- **Vorm:** Het is een hulpmiddel om aan regelgeving en voorwaarden te kunnen voldoen.
- **Impact:** Het keurmerk is niet verplicht. Het is een investering zowel financieel als praktisch.
- **Gevolg:** Het keurmerk draagt bij aan welzijnsaspecten en wetgeving en dient als leidraad voor verantwoordelijke bedrijfsvoering.

Beheer

Op het gebied van beheer kwamen een aantal overkoepelende onderwerpen aan bod, namelijk: personeel en beheersvormen.

Qua personeel werd aangegeven dat het vrijwilligerswerk is veranderd. Er zijn minder ouderen en meerdere jongere vrijwilligers, maar jongeren bieden hun vrijwilligerswerk minder snel structureel aan. Daarnaast heeft er een verjonging in personeel plaatsgevonden en werd genoemd dat personeel vaker een dier gerichte opleiding als basis heeft.

Veel kinderboerderijen zijn niet meer in gemeentelijk beheer maar overgegaan in een stichting of vallen onder een zorginstelling. Dit heeft geleid tot verzelfstandiging en een zoektocht naar alternatieve inkomsten.

Omschrijving ontwikkelingen:

- **Ontstaan:** De ontwikkelingen op gebied van beheer hebben in de loop van de jaren vorm gekregen.
- **Vorm:** Veranderingen zijn personeel, dierbestand en de beheersvorm van kinderboerderijen.
- **Impact:** Er zijn minder structurele vrijwilligers, er vindt verjonging van personeel plaats en een dier gerichte opleiding ligt vaker aan de basis. Er is een kritischere blik op diersoorten. Meer kinderboerderijen zijn verzelfstandigd.
- **Gevolg:** Andere werkwijze t.a.v. personeel nodig. Professionalisering door meer aandacht voor opleiding. Het belang van diersoorten aantonen is belangrijker. De verzelfstandiging vraagt om alternatieve inkomsten.

Multifunctionaliteit

Multifunctionaliteit komt veelvuldig naar voren als ontwikkeling en dit uit zich in veel verschillende vormen. Zo vervult de kinderboerderij een belangrijke rol als ontmoetingsplaats waarin de behoefte aan persoonlijk contact en sociale cohesie zijn toegenomen.

Respondenten geven aan dat de toegenomen multifunctionaliteit vaak een financiële reden heeft. Veel kinderboerderijen hebben hun takenpakket uitgebreid om meer inkomsten te genereren, dit uit zich in verschillende projecten en aanvullende functies als: de combinatie kinderboerderij met pension of kinderdagopvang, integratieprojecten, het organiseren van verjaardagsfeestjes, horeca, boerderijwinkel. Ook ontstaan er andere samenwerkingsvormen, door de verhuur van zalen op een kinderboerderij.

“De kinderboerderij als ontmoetingsplek. Ze liggen vaak in een wijk of in een park, en het is een plek waar mensen heen komen omdat ze het leuk vinden en niet omdat ze moeten.”

Verschillende respondenten gaven aan dat het vervullen van meerdere functies het belang

van een kinderboerderij vergroot voor de gemeente en omgeving. Ook werd genoemd dat de kinderboerderij kan worden gezien als product en een communicatiemiddel voor andere bedrijven om hun doelen/boodschap over te brengen naar het publiek. Het aangaan van samenwerkingsverbanden is van belang voor het bundelen van krachten, maar respondenten gaven daarbij aan dat dit ook een zoektocht kan zijn gezien de omgeving ook is geraakt door de bezuinigingen. Voorbeelden van samenwerkingsverbanden die al plaatsvinden zijn met:

1. Zorginstellingen
2. Het Oranjefonds
3. Scholen, deze samenwerkingen zijn stabiel gebleven. Wel zijn de scholen kleiner geworden en de groepen daardoor groter.

Ook werd aangegeven dat er een uitbreiding van de doelgroep van kinderboerderijen plaatsvindt. Door de vergrijzing, waarbij meer ouderen in steden blijven wonen en geen eigen tuin meer hebben, komen meer ouderen op de kinderboerderij en worden volkstuintjes op de kinderboerderij belangrijker. Hiernaast komen meer mensen met een beperking op de kinderboerderij, als gevolg van de zorgfunctie die veel kinderboerderijen zijn aangegaan. Ook zijn de groepen van scholen veranderd, de scholen worden kleiner en de groepen daardoor groter. Sommige respondent gaven aan dat er vroeger meer ouderen met kinderen op de boerderij kwamen, nu zijn het vaker gastouders met kinderen.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Door bezuinigingen zijn kinderboerderijen op zoek gegaan naar aanvullende functies. Het uitbreiden van functies is een doorlopende ontwikkeling over de jaren.
- Vorm: Uitbreiding van de functies en het takenpakket van de kinderboerderij.
- Impact: Er is meer projectontwikkeling, andere samenwerkingsverbanden en doelgroepen worden uitgebreid.
- Gevolg: Kinderboerderijen moeten flexibeler en creatiever zijn. Multifunctionaliteit is actief in ontwikkeling.

“Nu zie je vooral dat kinderboerderijen nog veel meer zelf moeten gaan doen om geld binnen te halen. In Limburg zijn ze bijvoorbeeld een pannenkoekenhuis gestart, die de kinderboerderij moet gaan onderhouden.”

Financiën

Door de bezuinigingen ten gevolge van de economische crisis, zijn een aantal kinderboerderijen van gemeentelijke bedrijfsvorm ondergebracht in een stichting en/of ontvingen kinderboerderijen geen of minder subsidie meer. Veel kinderboerderijen moesten daarom op zoek naar een nieuw verdienmodel, wat zich heeft ontwikkeld tot verschillende activiteiten per kinderboerderij, onder andere:

1. Horeca
2. Zorgfunctie, waarbij dagbesteding wordt aangeboden en wordt betaald vanuit het PGB.
3. Combinatie met een kinderdagverblijf
4. Verkoop van eigen producten (voerzakjes, verse groenten, fruit, honing, zie duurzaamheid)
5. Projectwerk

- a. Inzamelingsacties (kleding, elektrische apparaten etc.)
 - b. Afvalscheiding
6. Kennel/cattery
7. Adoptiedieren

“Als je de laatste 5 jaar bekijkt, dan heeft de economische crisis het grootste effect op de kinderboerderij gehad.”

De zoektocht naar nieuwe inkomsten heeft ervoor gezorgd dat kinderboerderijen commerciëler en bedrijfsmatiger zijn gaan werken. Verder worden de financiën voor een deel opgevangen door sponsoring, zo zijn er crowdfundingacties vanuit de Stichting Ondernemende Kinderboerderijen en een samenwerking met het Oranjefonds. Respondenten gaven aan dat het lastiger is om samenwerkingen aan te gaan gezien de omgeving ook is geraakt door de bezuinigingen.

Het vaak beperkte budget van kinderboerderijen heeft invloed op personele mogelijkheden en op bijvoorbeeld het aanvragen van het keurmerk. Het keurmerk is voor veel kinderboerderijen een investering, dat zou een verklaring kunnen zijn waarom nog niet elke kinderboerderij het keurmerk heeft.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Economische crisis, bezuinigingen.
- Vorm: Minder subsidies, kinderboerderijen verzelfstandigen.
- Impact: Zoektocht naar alternatieve inkomstenbronnen, aangaan meerdere functies.
- Gevolg: Kinderboerderijen gaan bedrijfsmatiger en commerciëler werken. Zoektocht naar samenwerkingsverbanden, kinderboerderijen moeten creatiever zijn. De zoektocht naar alternatieve inkomstenbronnen is nog steeds actueel.

Wetgeving

Er is minder informatie uit de interviews naar voren gekomen over wetgeving. De wetgeving is, zeggezegd aangescherpt. De Wet Dieren is aangepast, waardoor er zijn specifiekere procedures zijn gekomen en strengere regels binnen het fokbeleid (vakbekwaamheid voor het fokken met dieren). Er werd aangegeven dat het keurmerk leidend kan zijn in het voldoen aan wet- en regelgeving, maar dat de waarde van het keurmerk niet altijd duidelijk is. Veel kinderboerderijen zien dit nog als iets extra's.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Politiek
- Vorm: Specifiekere procedures.
- Impact: Strengere regels, kritischere blik op beheer.
- Gevolg: Kinderboerderijen moesten inspelen op/en voldoen aan de nieuwe regels, bijvoorbeeld een veranderd fokbeleid of aanpassingen van huisvesting van dieren. Momenteel vinden hierin geen nieuwe ontwikkelingen plaats.

Hygiëne

De invoering van het keurmerk door de vSKBN heeft volgens respondenten bijgedragen aan een verbeterde hygiëne op kinderboerderijen. Zo is er meer voorlichting en zijn er meer faciliteiten voor bezoekers om hygiëne maatregelen toe te kunnen passen.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Invoering keurmerk
- Vorm: Voorlichting en faciliteiten voor bezoekers
- Impact: Verbeterde hygiëne
- Gevolg: Mogelijk minder zoönose gevaar. Het is onduidelijk hoe dit zich in de toekomst gaat ontwikkelen gezien de uitgever van het keurmerk op non-actief staat. Momenteel vinden hierin geen ontwikkelingen plaats.

Dierbeheer

Het dierbestand is minder hobbymatig en overwegingen zijn kritischer, er wordt meer gekeken naar het belang van de diersoorten en er wordt meer ingespeeld op de behoefte van de bezoeker. De collectie hangt daardoor meer af van: De toegevoegde waarde van dieren, de educatieve waarde van dieren, de vraag of het houden van bepaalde diersoorten verantwoord is en praktische overwegingen (incl. kosten). Ook worden er steeds minder dieren gehouden. Verder werd ook gesproken over het fokbeleid, er wordt meer verantwoord gefokt waarbij vaker eerst wordt gekeken of er een afnemer is.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Geen specifieke oorzaak, in de loop van de tijd veranderd.
- Vorm: Dierbestand is veranderd.
- Impact: Kritischer overwegen welke dieren wel of niet aan te schaffen.
- Gevolg: Er wordt meer gekeken naar het belang en de toegevoegde waarde van dieren.

Dierenwelzijn

Respondenten gaven aan dat de maatschappelijke druk met betrekking tot dierenwelzijn steeds groter wordt. De politiek wordt kritischer, maar ook dierenwelzijnsorganisaties leveren kritiek op kinderboerderijen. Daarnaast is in 2002 de Partij voor de Dieren (PVVD) opgericht wat heeft bijgedragen aan een kritischere blik op het houden van dieren. In aanvulling hierop gaven respondenten aan dat dit lastige situaties kan opleveren, maar deze ontwikkeling wordt niet direct als negatief gezien. Het heeft ertoe geleid dat de huisvesting van veel diersoorten op de kinderboerderij is verbeterd en het fokbeleid is aangepast.

“Over het dierenwelzijn moet je gewoon nadenken, vanuit jezelf en maar ook voor kritiek die er eventueel komt”

Ook de ethologie van dieren is in de ervaring van praktijkdeskundigen belangrijker geworden, er wordt meer aandacht besteed aan het individuele dier en de gedragsaspecten zijn belangrijker geworden (er wordt bijvoorbeeld meer gekeken naar hoe het dier zich standhoudt in de omgeving). Er werd opgemerkt dat een gevaar binnen zorgfuncties op kinderboerderijen kan zijn, dat de instrumentele waarde van dieren de overhand krijgt. Verder geeft het keurmerk richtlijnen voor het waarborgen van het dierenwelzijn.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Maatschappelijke druk en wet en regelgeving.
- Vorm: Kritischere blik vanuit verschillende partijen.
- Impact: Soms lastig om op in te spelen, belangrijk om als kinderboerderij zorgvuldig met de kritiek om te gaan.
- Gevolg: Er is een kritischere blik op de werkwijze ontstaan en meer aandacht voor dierenwelzijn.

Duurzaamheid

Respondenten gaven aan dat duurzaamheid in de loop van de jaren op kinderboerderijen is geïntegreerd en zal blijven ontwikkelen. Concrete voorbeelden op dit gebied zijn veranderingen zoals duurzame aanpassingen op de boerderij (duurzame verlichting, zonnepanelen, mestbeleid, dierbestand), maar ook projectwerk zoals inzameling- en recyclingacties. Kinderboerderijen vervullen een voorbeeldfunctie op het gebied van duurzaamheid en spelen tevens een belangrijke rol in voorlichting en educatie.

Een veel genoemd project dat op veel boerderijen speelt is WECYCLE (inzameling van elektronisch afval). De meningen hierover waren verdeeld, enerzijds kan het wat inkomsten opleveren en dient het als voorbeeldfunctie, anderzijds kan het afbreuk doen aan de beleving van de kinderboerderij als uitje.

“Als je al bij de ingang containers neerzet voor plastic en elektrische apparaten dan doet dat, in mijn beleving, een beetje afbreuk aan de beleving van de kinderboerderij”

Op het gebied van voedselprojecten kwam de beschrijving ‘terug naar de oorsprong’ naar voren. Er is een groeiende behoefte vanuit de maatschappij aan meer verbinding tussen stad en platteland. Daarnaast komt het bewuster omgaan met voeding en de verkoop van lokale producten meer onder de aandacht gekomen. De uitbreiding van kinderboerderijen op gebied van stadslandbouw is niet door alle kinderboerderijen opgepakt hoewel dit ook wel wordt gezien als een kans.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: Dit is geleidelijk ontstaan vanuit ontwikkeling op maatschappelijk niveau.
- Vorm: Projecten en kinderboerderijen dienen als voorbeeldfunctie.
- Impact: Aanpassingen op de boerderij, investeringen.
- Gevolg: Kinderboerderijen hebben een uitgebreider takenpakket, er zijn meer en andere samenwerkingsverbanden en de werkwijze is veranderd. Duurzaamheid is nog actief in ontwikkeling.

Professionalisering

Op het gebied van professionalisering werd aangegeven dat het keurmerk een belangrijke rol speelt. Verder is er de ervaring dat je door bedrijfsmatiger te werken serieuzer genomen wordt. Ook de gemeente maakt gebruik van de kinderboerderij bij behalen van gemeentelijke doelen. De overkoepelende brancheorganisatie, vSKBN, is momenteel niet actief. Respondenten gaven aan dat er is behoefte aan een overkoepelend orgaan, die kan zorgen voor informatie-uitwisseling en kan lobbyen bij de politiek. Naast de vSKBN is er een andere organisatie die zich inzet voor professionalisering, namelijk de Stichting Ondernemende Kinderboerderijen. Deze stichting zet zich in voor ondernemende kinderboerderijen door onder andere crowdfundingacties te organiseren.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: vSKBN, wetgeving/keurmerk.
- Vorm: Er wordt bedrijfsmatiger en commerciëler nagedacht.
- Impact: Kinderboerderijen worden professioneler gezien door de omgeving.
- Gevolg: Kinderboerderijen worden serieuzer genomen, er ontstaan meer samenwerkingsverbanden en projectwerk. Professionalisering is actief in ontwikkeling.

Overkoepelende organisatie

In 2001 is er een splitsing geweest bij de overkoepelende organisatie, waarna ze in 2012 weer is samengevoegd, vanaf dat moment onder de naam de vSKBN. In 2015/2016 heeft er een bestuurswisseling plaats gevonden en momenteel staat het vSKBN op non-actief.

Omschrijving ontwikkelingen:

- Ontstaan: In de loop van de jaren is de organisatie opgezet. Er heeft een bestuurswisseling plaatsgevonden.
- Vorm: De brancheorganisatie staat op non-actief.
- Impact: De behoefte aan een overkoepelend orgaan blijft, onder andere om in te gaan op toekomstbestendigheid en het missen van een eenduidige missie en visie.
- Gevolg: Momenteel op non-actief, mogelijke achteruitgang professionalisering van de branche.

4.3.3 Meegenomen thema's

Op basis van de omschrijvingen van elk thema zijn de onderwerpen geselecteerd die op langere termijn in ontwikkeling zijn en een impact hebben op het bedrijfstype kinderboerderij. Deze thema's zijn: Beheer, multifunctionaliteit, financiën, duurzaamheid en professionalisering.

Uit de interviews is naar voren gekomen dat er momenteel geen veranderingen meer plaats vinden omtrent de volgende thema's: keurmerk, wetgeving, hygiëne, dierbeheer, dierenwelzijn en overkoepelende organisatie.

4.4 Toekomstbeeld op basis van interviews

In deze paragraaf wordt ingegaan op deelvraag 4, 'Welke toekomstbeelden kunnen worden geschetst uit de gevonden ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij?'

Respondenten gaven aan dat het aantonen van het belang en de meerwaarde van een kinderboerderij in de toekomst steeds belangrijker wordt. Hierbij werden de termen zelfbewustzijn en bestaansrecht genoemd. Er werd aangegeven dat de kinderboerderij kan worden gezien als een bedrijf en dat commercie een belangrijkere rol gaat spelen. Een manier om het belang aan te tonen is inspelen op de omgeving, dit werd omschreven als omgevingsbewustzijn.

Hoewel duurzaamheid al redelijk geïntegreerd is op de kinderboerderij, is het een thema wat zich blijft ontwikkelen. Toekomstgericht verwachten respondenten dat kinderboerderijen meer een platform worden op het gebied van klimaatproblematiek (klimaatadaptieve stad), afval en vergroening. Voorbeelden hiervan zijn voorbeeldtuinen voor watermanagement, biodiversiteit en geveltuinen waarbij biodiversiteit ook een rol speelt (educatieve functie). Andere voorbeelden zijn buurttuinieren en moestuinieren.

In aanvulling op vergroening is er een toenemende interesse van bezoekers om 'terug naar de basis' te gaan. Verschillende kinderboerderijen spelen hierop in met educatie omtrent de herkomst van voedsel maar ook door zelf voedsel te verbouwen (moestuinieren). Kinderboerderijen kunnen volgens de respondenten een faciliterende of sturende functie vervullen in deze ontwikkelingen.

Daarnaast is het doorvoeren van gemeentelijke doelen op kinderboerderijen een groeiende ontwikkeling evenals het vertalen van de boodschap van gemeenten naar bezoekers. Tevens voorzien respondenten dat kinderboerderijen bedrijven meer kunnen helpen bij maatschappelijke verantwoord ondernemen.

Tot slot liggen er twijfels over hoe de professionalisering van de branche zich verder zal gaan voortzetten, aangezien de overkoepelende organisatie vSKBN momenteel non-actief is.

5. Discussie

In de discussie worden enerzijds de resultaten geïnterpreteerd, en anderzijds wordt methodiek besproken. Waar zaten knelpunten in het onderzoek en welke zaken hebben invloed gehad op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek. De voornaamste tekortkomingen van het onderzoek worden in dit hoofdstuk besproken, en de gevolgen hiervan worden uitgelegd.

5.1 Resultatendiscussie

Bij uitvoeren van deskresearch bleek, dat organisaties die, naast de overkoepelende organisatie, ook betrokken zijn bij de kinderboerderijenbranche (zoals de GD) geen gegevens van kinderboerderijen bijhouden. Daarnaast is gebleken dat iedereen een kinderboerderij kan starten zonder dit ergens te hoeven registreren, waardoor exacte aantallen ontbreken. Tot slot kunnen organisaties zoals de I&R geen onderscheid maken in verschillende bedrijfstypes waardoor exacte aantallen van gehouden diersoorten niet overzichtelijk gemaakt kan worden.

Er wordt aangegeven dat het keurmerk van de vSKBN heeft bijgedragen aan een verbetering van de hygiëne op kinderboerderijen en heeft bijgedragen aan professionalisering van de branche. Maar slechts 44 van de circa 500 kinderboerderijen hebben het keurmerk. Is de mate van impact die de respondenten aan deze ontwikkeling geven dan wel terecht?

Hiernaast blijft de aandacht voor zoönose bestaan, waarbij hygiëne een belangrijk aspect is. Er wordt verwacht dat de kwaliteit van hygiëne een grotere rol gaat spelen omdat er steeds meer wet- en regelgeving komt voor kinderboerderijen. Daarbij ligt de twijfel of de kwaliteit van hygiëne terug gaat lopen doordat het vSKBN momenteel op non-actief staat, gezien de verbetering in hygiëne mede kwam door het keurmerk van het vSKBN.

Omdat bijna de helft van de kinderboerderijen in Nederland geen lid is van de vSKBN, zou er ook onderzoek gedaan kunnen worden wat de reden hierachter is. Is dat een bewuste keuze? Zo ja, waarom?

Uit de interviews kwam informatie over digitalisering naar voren, wat geen ontwikkeling was maar nog wel interessant is om te noemen gezien de plaats die digitalisering inneemt in de maatschappij. De meningen zijn namelijk verdeeld over de rol van social media en digitale middelen op kinderboerderijen. De meningen zijn verdeeld over het gebruik van digitale middelen op de kinderboerderij. Enerzijds werd aangegeven dat digitale middelen wellicht interessant zijn om interactieve activiteiten met een bepaalde doelgroepen te creëren, anderzijds werd aangegeven dat bezoekers het prettig vinden dat het niet plaatsvindt op de kinderboerderij.

Het schetsen van een mogelijk toekomstbeeld is opgesteld uit de resultaten van de verwachtingen van de respondenten, deze gegevens zijn gebaseerd op ervaring en expertise. Echter blijft het moeilijk de toekomst te voorspellen en kunnen hierover geen harde uitspraken gedaan worden.

5.2 Methodediscussie:

De stand van zaken omtrent kinderboerderijen is in kaart gebracht met behulp van rapporten en verslagen van overkoepelende organisaties. Er is gebleken dat er weinig gegevens en organisaties zijn die een overzicht geven van de gehele branche, naast de rapporten van de overkoepelende organisatie vSKBN. De meeste gegevens van het deskresearch zijn dan ook afkomstig uit rapporten van de vSKBN, en geven een overzicht van haar leden (N = 276 / 530). Leden moeten aan de branchecode voldoen als

voorwaarde van het lidmaatschap. Hierdoor kan het deskresearch een vertekend beeld geven van de branche. Daarnaast ontbreken een aantal gegevens, zoals financiën (budget) en aantallen van diersoorten.

Ten aanzien van het tweede deel van het deskresearch, het onderzoeken van ontwikkelingen die voortkomen uit nieuwsarchieven, bestaat het volgende aandachtspunt. Vooraf was bepaald dat de nieuwsarchieven tot 5 jaar terug geanalyseerd zouden worden. Echter was slechts 3 jaar aan nieuwsarchieven van de vSKBN beschikbaar. Hiernaast zouden de nieuwsarchieven van de Europese overkoepelende organisatie ook geanalyseerd worden. Na het analyseren van één jaar bleek dat de informatie die over Nederland ging, afkomstig was van de vSKBN en al in dit onderzoek mee was genomen bij de archieven van de vSKBN. De overige berichten die over andere landen gingen, zorgden niet voor beantwoording van de deelvragen van dit onderzoek (dit onderzoek beperkt zich tot kinderboerderijen in Nederland). Daarom is besloten om deze archief gegevens niet meer mee te nemen in dit onderzoek. Dit maakt dat er minder nieuwsberichten zijn geanalyseerd dan vooraf was besloten, waardoor er een minder goed beeld van ontwikkelingen uit de nieuwsberichten te halen is.

Voor het selecteren van de praktijkdeskundigen voor de interviews, is gebruik gemaakt van gate-keepers en het sneeuwbaaleffect. Dit betekent dat de onderzoekers zelf geen invloed hadden op de selectie van de respondenten. Hier is bewust voor gekozen omdat de onderzoekers minder verstand van zaken hadden dan de gate-keepers en praktijkdeskundigen. Als er naar de uiteindelijke respondenten gekeken wordt, dan blijkt dat de meeste respondenten (N = 7/8) beheerders van kinderboerderijen zijn en werkzaam zijn in grote steden. Er werd er steeds naar dezelfde respondenten verwezen, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot maar wat ook aangeeft dat dit mensen zijn die actief en ambitieus in het werkveld zijn. Hierdoor is het onduidelijk wat er in de rest van de branche gebeurt. Gaan zij ook mee met dezelfde ontwikkelingen, staan zij stil of hebben zij juist andere ontwikkelingen?

Tijdens de interviews werden open vragen aan de respondenten voorgelegd. Af en toe gaf een respondent aan dat hij/zij onzeker was over het antwoord met de zinnen: 'Pin me er niet op vast', 'Ik weet het niet zeker maar..', 'Dit is anekdotisch'. Deze onzekerheid lag niet aan de interviewvragen, wat bleek uit een evaluatie met de respondent na elk interview. Maar het geeft wel aan dat ook bij een aantal respondenten een algemeen overzicht van de branche ontbreekt.

6. Conclusie

Deelvraag 1:

Wat is de huidige stand van zaken, op basis van deskresearch, op het gebied van het bedrijfstype kinderboerderij?

De huidige stand van zaken is aan de hand van het deskresearch uiteengezet in de volgende gegevens:

- **Aantal kinderboerderijen in Nederland:** Er zijn circa 500 kinderboerderijen in Nederland.
- **Locatie en oppervlakte:** De meeste kinderboerderijen bevinden zich in Noord-Holland en Zuid-Holland.
- **Beheersvormen:** De meest voorkomende vormen zijn stichting, gemeentelijk, zorginstellingen.
- **Personeel:** De meeste betaalde banen zijn bij kinderboerderijen in de vorm van een stichting, in beheer van gemeente of een zorginstelling.
- **Maatschappelijk belang:** De functies van een kinderboerderij zijn o.a. recreatie, educatie, ontmoetingsplek en wijkfunctie. Maar ook een werkplek voor scholieren, studenten en dagbesteding. Daarnaast zijn ze een schakel tussen platteland en stad, informant over dierenwelzijn en bevorderen ze duurzaamheid.
- **Bezoekers:** Kinderboerderijen ontvangen zo'n 30 miljoen bezoekers per jaar.
- **Financiën:** Inkomsten vanuit subsidie variëren van €500-100.000 per jaar.
- **Hygiëne:** Er is uit onderzoek gebleken dat er een verbetering in hygiëne heeft plaatsgevonden.
- **Dierenbeheer (welzijn/gezondheid):** Er is een kritische blik op dierbeheer.
- **Activiteiten:** Er vinden verschillende activiteiten plaats zoals kinderfeestjes, horeca, zaalverhuur, etc.

Deelvraag 2:

Welke ontwikkelingen blijken zich, uit gegevens van deskresearch, over de afgelopen 3 jaar te hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij?

Uit nieuwsarchieven is gebleken dat de volgende onderwerpen zich de afgelopen 3 jaar hebben afgespeeld binnen het bedrijfstype kinderboerderij: Multifunctionaliteit, financiën, wet- en regelgeving, diergezondheid, dierenwelzijn, digitalisering, duurzaamheid, professionalisering en samenwerking. De onderwerpen die over de jaren het meest voorkwamen in de nieuwsarchieven zijn meegenomen in de resultaten als ontwikkelingen, dit zijn: Financiën, duurzaamheid en professionalisering.

Deelvraag 3:

Welke ontwikkelingen blijken, uit interviews met praktijkdeskundigen, impact te hebben op het bedrijfstype kinderboerderij?

Uit de vraag welke ontwikkelingen zich de afgelopen jaren tot nu hebben afgespeeld zijn de volgende antwoorden naar voren gekomen; beheer, multifunctionaliteit, financiën, wetgeving, keurmerk, hygiëne, dierenwelzijn, digitalisering, duurzaamheid, professionalisering en overkoepelende organisatie. De meest besproken ontwikkelingen die tevens een duidelijke verandering in het bedrijfstype kinderboerderij hebben gebracht en nog verder in ontwikkeling zijn: professionalisering, duurzaamheid, financiën, multifunctionaliteit en beheer.

Deelvraag 4:

Welke toekomstbeelden kunnen worden geschetst uit de gevonden ontwikkelingen binnen het bedrijfstype kinderboerderij?

Respondenten gaven aan dat het aantonen van het belang en de meerwaarde van een kinderboerderij in de toekomst steeds belangrijker wordt. Er werd aangegeven dat de kinderboerderij kan worden gezien als een bedrijf en dat commercie een belangrijkere rol gaat spelen.

Hoewel duurzaamheid al redelijk geïntegreerd is op de kinderboerderij, is het een thema wat zich blijft ontwikkelen. Toekomstgericht verwachten respondenten dat kinderboerderijen meer een platform worden op het gebied van klimaatproblematiek (klimaatadaptieve stad), afval en vergroening.

In aanvulling op vergroening is er een toenemende interesse van bezoekers om 'terug naar de basis' te gaan. Kinderboerderijen kunnen volgens de respondenten een faciliterende of sturende functie vervullen in deze ontwikkelingen.

Daarnaast is het doorvoeren van gemeentelijke doelen op kinderboerderijen een groeiende ontwikkeling evenals het vertalen van de boodschap van gemeenten naar bezoekers. Tevens voorzien respondenten dat kinderboerderijen bedrijven meer kunnen helpen bij maatschappelijke verantwoord ondernemen.

Hoofdvraag:

'Welke ontwikkelingen hebben binnen het bedrijfstype kinderboerderij plaatsgevonden en hoe dragen deze ontwikkelingen bij aan het toekomstbeeld van kinderboerderijen?'

Vanuit het deskresearch en de interviews is gebleken dat zich de volgende ontwikkelingen afspelen en van invloed zijn op het toekomstbeeld van het bedrijfstype kinderboerderij: financiën, duurzaamheid, professionalisering, multifunctionaliteit en beheer.

De bezuinigingen hebben ervoor gezorgd dat veel kinderboerderijen niet meer onder de gemeente vielen, maar zijn overgegaan in een stichting. Hierdoor moesten opzoek naar een nieuw verdienmodel en zijn daardoor bedrijfsmatiger en commerciëler zijn gaan werken. De zoektocht naar een nieuw verdienmodel heeft ertoe geleid dat kinderboerderijen multifunctioneler zijn geworden, ze zijn meer functies aangegaan zoals een zorgfunctie, horeca, zaalverhuur, verkoop van producten etc.

De inhoud van het thema professionaliseren verschilt bij de interviews en het deskresearch, maar uit beide methodes blijkt dat kinderboerderijen met een zoektocht bezig zijn om professioneler te worden. Uit het deskresearch is naar voren gekomen dat er verschillende onderzoeken zijn gedaan binnen de branche om te ontdekken waar verbeteringen zitten, de opleidingen voor het personeel die worden aangeboden en de informatie die wordt aangedragen om kinderboerderijen te helpen bij het professionaliseren.

De resultaten uit beide methodes (zowel de archieven als de interviews) komen bij het thema duurzaamheid overeen. Duurzaamheid is een thema wat geleidelijk over de jaren is geïntegreerd op de kinderboerderij. Dit uit zich in het doen van duurzame investeringen zoals een zonnepaneel, waarbij de kinderboerderij aan haar bezoekers laat zien hoe het werkt en hoe de bezoeker het zelf kan overnemen. Hiernaast doen kinderboerderijen veel projectwerk, zoals inzamelingsacties en recycling.

Aanvullend is uit het onderzoek gebleken dat de overkoepelende branchevereniging vSKBN stil ligt. Er liggen twijfels over de verdere voortgang van de organisatie dit zou ook van invloed kunnen zijn op het toekomstbeeld.

Respondenten geven aan dat een overkoepelende organisatie onder andere de volgende functies zou kunnen vervullen:

1. Een sturende rol in het keurmerk
2. Een uitwisselplatform
3. Lobbyen bij de overheid

7. Aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat er met de resultaten gedaan kan worden en welk vervolgonderzoek hieruit voortvloeit. De aanbevelingen zijn opgesteld voor de opdrachtgever, de opdrachtgever heeft als doel inzicht te geven in het bedrijfstype kinderboerderij en kan ten aanzien van dit onderzoek dienen als ankerpunt voor verder onderzoek. Dit betekent niet dat de opdrachtgever alle aanbevelingen voor vervolgonderzoek zelf zal uitvoeren, maar de rol van platform op zich kan nemen en opdrachten uiteen kan zetten.

Er wordt aangeraden om het trendonderzoek over 5 jaar te herhalen, om gegevens actueel te houden. Tevens kunnen aan de hand van vergelijking van de stand van zaken nieuwe ontwikkelingen geïdentificeerd worden. Hiernaast wordt geadviseerd om de nieuwsarchieven dan over een langere periode te analyseren.

Het onderzoek zou uitgebreid kunnen worden door onderzoek naar specifieke informatie te doen. Bijvoorbeeld het analyseren van jaarverslagen van kinderboerderijen, zodat ook het budget van de kinderboerderij meegenomen kan worden.

Het onderzoek zou verder uitgebreid kunnen worden met andere methodes. Zo kunnen de interviews uitgebreid worden met focusgroepen (een interview waaraan meerdere respondenten tegelijk deelnemen) en kan het schetsen van toekomstbeelden uitgebreid worden met scenarioanalyse (met een scenarioanalyse worden waarschijnlijke verhalen over mogelijke toekomst ontwikkeld).

Ten aanzien van de hygiëne is het interessant om vervolgonderzoek te doen bij kinderboerderijen die geen keurmerk hebben, om te zien hoe zij ervoor staan.

Tot slot is trendonderzoek een nieuw type onderzoek binnen de dierensector. Er wordt aangeraden om trendonderzoek bij verschillende bedrijfstypes in de dierensector door te zetten. Op deze wijze wordt er overzicht en inzicht gecreëerd binnen de dierensector wat kan leiden tot nieuwe samenwerkingsverbanden en innovaties, waardoor het imago van de dierensector verbeterd kan worden en de dierensector serieuzer genomen kan worden.

Bibliografie

- Balk, L. (2015). *Comparison of general hygiene measures for prevention of zoonotic pathogen transmission at petting farms in 2001 and 2015*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Berends, B. (2001). *Kinderboerderijen in Nederland en de relevante veterinaire volksgezondheidsrisico's*. Utrecht: Faculteit der Diergeneeskunde.
- Broos, G. (2010). *Galleries in hedendaagse beeldende kunst 2010*. Zoetermeer: Nederlandse Galerie Associatie. Retrieved from <http://nederlandsegalerieassociatie.nl/wp-content/uploads/2012/11/Marktonderzoek-2010-aanbodzijde.pdf>
- Diervriendelijke Kinderboerderij. (Z.d.). *Teken de petitie*. Retrieved from Diervriendelijke kinderboerderij: <http://www.diervriendelijkekinderboerderijen.nl/>
- Federation of CITY FARMS & COMMUNITY GARDENS. (2015). *A bit of history*. Retrieved from Federation of CITY FARMS & COMMUNITY GARDENS: <https://www.farmgarden.org.uk/bit-history>
- Franssen, B., & Scherpenzeel, M. (2012). *Quickscan toekomstbestendige kinderboerderijen*. Utrecht: Blauwe Noordzee.
- Gezondheidsdienst Diergezondheid. (2016). *Checklist Keurmerk Zoönosen*. Retrieved from Gezondheidsdienst Diergezondheid: <http://www.gddiergezondheid.nl/~media/files/bijlagen%20schaap%20geit/checklist%20keurmerk%20zoonosen.ashx>
- Gezondheidsdienst Diergezondheid. (2016). *Chlamydia Check*. Retrieved from Gezondheidsdienst Diergezondheid: <http://www.gddiergezondheid.nl/~media/files/flyers%20producten/flyers%20schaap%20geit/flyer%20chlamydia%20check.ashx>
- Huis aan Huis. (2014). *Kinderboerderij Leeuwarden dicht na vogelgriepgeval Utrecht*. Retrieved from Huis aan huis: <http://www.dehuisaanhuis.nl/nieuws/42596/kinderboerderij-leeuwarden-dicht-na-vogelgriepgeval-utrecht/>
- Kettelerij, M. (z.j.). *Kinderboerderijen duurzaam*. Retrieved from Urgenda: <http://www.urgenda.nl/initiatieven/kinderboerderijen-duurzaam/>
- Land en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO). (2009). *Visie op dierenwelzijn*. Den Haag: LTO Nederland.
- Landelijk InformatieCentrum Gezelschapsdieren (LIC. (2017). *Positieflijst*. Retrieved from Landelijk InformatieCentrum Gezelschapsdieren (LICG): <https://licg.nl/45j/praktisch/wetgeving/wetgeving/huisdierenlijst-positieflijst.html>
- Meersbergen, van, P. (2013). *Verdienmodellen*. Retrieved from Investormatch: <https://www.investormatch.nl/kennisbank/kennisbank-ondernemers/881-5-verdienmodellen/>

- Ministerie VWS, & Ministerie LNV. (2004). *Code voor hygiëne voor kinderboerderijen in Nederland*. Den Haag: Ministerie van VWS en LNV.
- MVO Nederland, & Teuling, G. (2015). *Dossier Dierenwelzijn*. Retrieved from MVO Nederland: <http://mvonederland.nl/dierenwelzijn>
- Nederlandse Encyclopedie. (2017). *Begrip trend*. Retrieved from Nederlandse encyclopedie: <http://www.encyclo.nl/begrip/trend>
- Nederlandse encyclopedie. (2017). *Ontwikkeling*. Retrieved from Nederlandse encyclopedie: <http://www.encyclo.nl/begrip/ontwikkeling>
- Pel, A. (2016, juli 16). Op veel kinderboerderijen is het flink mis. *Metro*.
- Rijksoverheid. (2011). *Uitvoeringskader: Natuur en Milieu Educatie (NME) 2008-2011*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Rijksoverheid. (2011). *Wet Dieren*. Retrieved from Rijksoverheid: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/2015-02-01>
- Roothart, H. (2012). *Futuring model: Trendonderzoek in praktijk*. Retrieved from Nederlands Instituut voor Brand Management (NIBAA): <http://www.nibaa.nl/branding/trendonderzoek-in-de-praktijk>
- Schijf, R. (2009). *Hygiënenmanagement op kinderboerderijen, specifiek de groep geen begunstiger is van de SKBN*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Schiltmans, L. (2009). *Kinderboerderij(en) in Oost-Watergraafsmeer*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Scholl, N., & Olivier, L. (2014). *De essentie van kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: MOA.
- Siebering, V., & Klomp, J. (2015). Nieuw businessmodel voor de kinderboerderij: Niet kinderachtig! *Vakblad kinderboerderijen*, 26-27.
- Universiteit Utrecht. (2015). *Faculteit diergeneeskunde, Dierenwelzijn*. Retrieved from Universiteit Utrecht: <http://www.uu.nl/organisatie/faculteit-diergeneeskunde/dierenwelzijn>
- Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen (vSKBN). (2016). *Duurzaamheid*. Retrieved from Vereniging Samenwerkende Kinderboerderijen: <http://www.kinderboerderijen.nl/duurzaamheid-dp1>
- Vinke, C., Boissevain, I., & van Eijk, I. (2011). *Inventarisatie en prioritering van welzijnsproblemen binnen de sector bijzondere dieren*. Utrecht: Universiteit Utrecht: Faculteit Diergeneeskunde.
- vSKBN. (2011). *Hoe start ik een kinderboerderij*. Geldermalsen: vSKBN.
- vSKBN. (2013). *Jaarverslag 2013*. Papendrecht: vSKBN.
- vSKBN. (2014). *Branche Kinderboerderijen*. vSKBN. Retrieved from Branche Kinderboerderijen: file:///C:/Users/Emma/Downloads/vskbn_branche_kinderboerderijen_2014.pdf

- vSKBN. (2015). *Handboek Keurmerk Kinderboerderij*. Papendrecht: vSKBN.
- vSKBN. (2016). *Keurmerk kinderboerderijen*. Retrieved from Kinderboerderijen:
<http://www.kinderboerderijen.nl/keurmerk/keurmerk-kinderboerderijen>
- vSKBN. (2017). *Over de vSKBN*. Retrieved from vSKBN: <http://www.kinderboerderijen.nl/vereniging-samenwerkende-kinderboerderijen-nederland>
- vSKBN. (2017). *Over het vakblad Kinderboerderijen*. Retrieved from vSKBN:
<http://www.kinderboerderijen.nl/vakblad-kinderboerderijen>
- Waas, E., van der Werd, S., & van der Ahe, F. (2016). *Kinderboerderijenbesluit*. Amsterdam: Diervriendelijke Kinderboerderij.
- Wentzel, N., & Beugelsdijk, M. (2012). *Kennis en Kunde op de kinderboerderij*. Den Haag: Ministerie Economische Zaken.
- Westerhof, M. (2017). *Wildworld B.V.* Retrieved from Reefz: <http://www.reefz.nl/wildworldbv>

Bijlage I – Aangeschreven organisaties

Tabel 6: Aangeschreven partijen voor deskresearch

Organisatie	Benodigde gegevens	Gegevens verkregen wel/niet?
Kamer van Koophandel	Overkoepelende gegevens: • Aantal kinderboerderijen • Beheersvormen • Budget • Personeel etc.	Nee, geen contact
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, overheid (RVO)	Statistische gegevens over diersoorten	De RVO kan geen gegevens verstrekken over het aantal en de diersoorten die door kinderboerderijen gehouden worden, omdat het UBN-nummer niet gekoppeld is aan een bedrijfstype.
Gezondheidsdienst voor Dieren (GD)	• Algemene gegevens kinderboerderijen • Diergezondheid op kinderboerderijen • Keurmerk zoönose	Doorverwezen naar de vSKBN
Gemeenten voor duurzame ontwikkeling (GDO)	Algemene gegevens duurzaamheid op kinderboerderijen	Wederom contact met Vivian Siebering, zie gate-keepers.
Natuur en Milieu Podium (NME-podium)	• Aantal combi's kinderboerderijen met NME-centrum • Gegevens over samenwerkingsverbanden gericht op educatie en scholen.	Doorverwezen naar de GDO, overkoepelende organisatie van NME in NL.

Bijlage II – Respondenten en gatekeepers

Tabel 7: Gatekeepers en respondenten (ook niet – geïnterviewde)

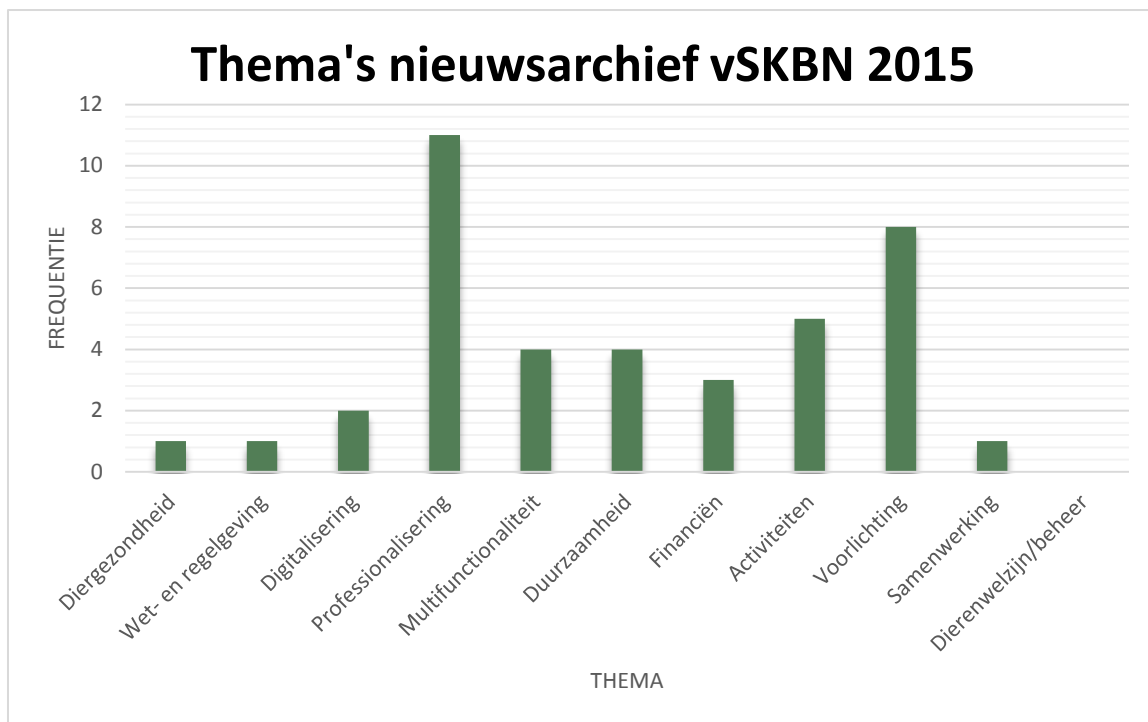
Gate keepers	Respondent	Functie respondent	Datum interview	Wel/niet deelgenomen
Marco Westerhof (Opdrachtgever)	Gretha Dam, Den Haag	Beheerder kinderboerderij	21-03-17	✓ Afgenomen
	Inger van der Laan, Gouda	Voormalig medewerker SKBN, vrijwilliger op 2 kinderboerderijen (Gouda en Wolfslaar)	09-03-17	✓ Afgenomen
	Talitha Visser, Oss	Beheerder kinderboerderij	20-03-17	✓ Afgenomen
	Onnika van Oosterbosch, WUR	Student assistent	-	Doorverwezen naar Inge Palm
Vooronderzoek en Inger van der Laan (respondent)	Hans de Rijk, zelfstandige	Freelancer dierinfo, hoofd 5 kinderboerderijen Den Haag, oprichter 'Ondernemende kinderboerderij'	05-04-17	✓ Afgenomen
Vivian Siebering en Jeroen Klomp (Artikel nieuw businessmodel voor kinderboerderijen)	Kor Braams, Deventer	Beheerder stichting NME-centrum en kinderboerderij de Ulebelt	25-04-17	✓
Talitha Visser (Respondent)	Hanjo Ijkhout	Beheerder stichting kinderboerderij de Canteleer	20-04-17	✓
Gezondheidsdienst voor Dieren (GD)	-		N.v.t.	Niet, wegens te weinig inzicht in sector
Onnika van Oosterbosch (WUR)	Inge Palm	Student adviseur dierwetenschappen	N.v.t.	Niet, Geen geschikte contactpersoon voor interview gevonden
Universiteit Utrecht	B. R. Berends, Proff	Specialist veterinaire publieke gezondheid, docent en onderzoeker	03-04-17	✓ Afgenomen
-	Brangien	Beheerder Stichting NME-Hoogezand	04-05-17	✓ Afgenomen
Ministerie van Economische Zaken, beleidsmedewerker.	Hennie van rij	Coördinerend beleidsmedewerker ministerie van EZ, oprichter dierenmusuem.nl	N.v.t.	Niet, wegens te weinig inzicht in sector
Partij voor de dieren (Laura Venema)	Jacky van Geffen	PvdD Groningen	N.v.t.	Te weinig inzicht in ontwikkelingen in sector algemeen.
	Jonas van Lammeren	PvdD Amsterdam	N.v.t.	Eventueel schriftelijk voorzien van aanvullende informatie
vSKBN	-			Geen contact

Bijlage III - Uitkomst deskresearch nieuwsarchief per jaar

De kolom 'hoofdpunten inhoud nieuwsberichten' komt in aantallen niet overeen met de frequentie van het aantal nieuwsberichten per thema. De hoofdpunten dienen ter onderbouwing van de thema's om aan te kunnen geven wat er binnen het thema heeft afgespeeld.

Tabel 8: *Thema's nieuwsberichten vSKBN 2015*

Thema	Frequentie	Hoofdpunten inhoud nieuwsberichten
Diergezondheid	1	Oproep om te vaccineren
Wet- en regelgeving	1	Positieflijst
Digitalisering	2	Vakblad Kinderboerderijen gaat digitaal en applicatie van RVO
Professionalisering	11	- Bericht vanuit SKBN: Informatie over keurmerk en branchecode - Informatie-uitwisseling: Nieuw businessmodel, werken met vrijwilligers, zelf onderzoek doen naar bezoekers. - Opleiding: Bewijs van vakbekwaamheid en cursussen bv. Dierverzorging - Onderzoek: Ras/fokdieren en bezoekersonderzoek
Multifunctionaliteit	4	Verkoop producten (verse producten, groente en fruit en honing)
Duurzaamheid	4	- Projecten (Regentonactie, WECYCLE, en biologische bestrijding) - Informatie bericht om te stimuleren
Financiën	3	- Sponsoring: Crowdfunding - Kinderboerderijpaspoort
Activiteiten	5	- Aanhaken pannenkoeken dag - Buitenspeeldag - Koffie op kinderboerderij voor senioren - Stoere buitendag - Kinderboerderijenweekend 'Goede buur'
Voorlichting	8	Er waren 7 voorlichtingsberichten vanuit de GD, dierenartsen of externen om kinderboerderijen in te lichten over bepaalde onderwerpen (voornamelijk dierziektes).
Samenwerking	1	Voedselbox
Dierenwelzijn/beheer	-	
Totaal	40	

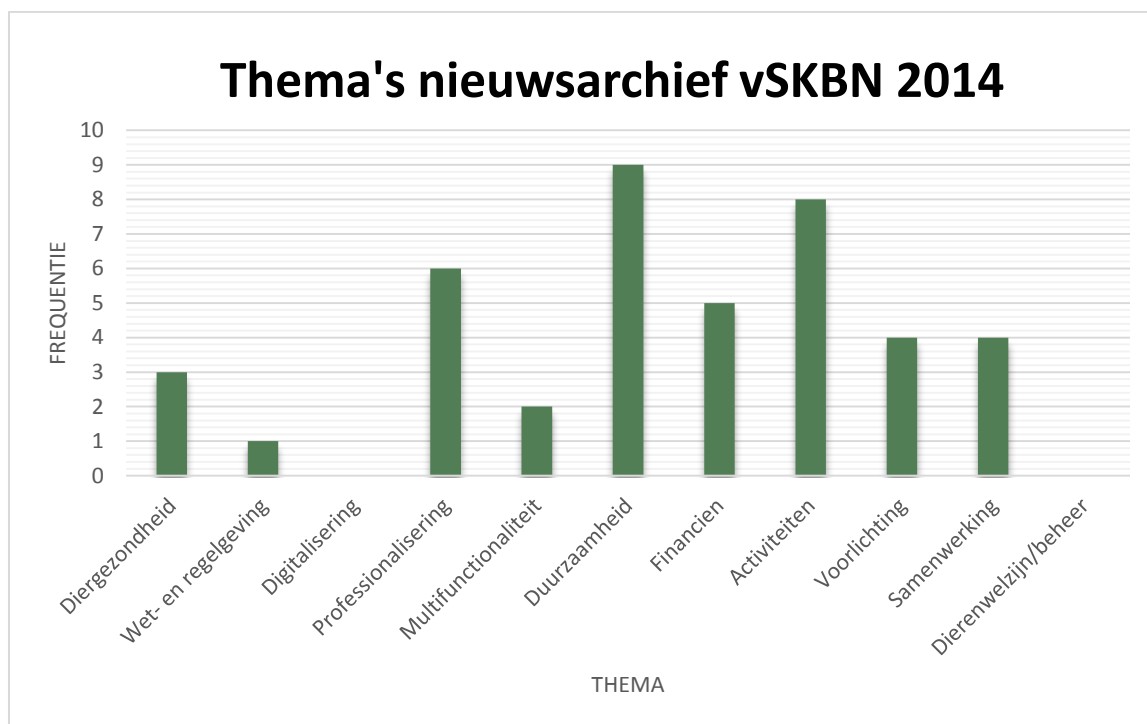

Figuur 5: Thema's nieuwsarchieven vSKBN 2015

Tabel 9: Thema's nieuwsberichten vSKBN 2014

Thema	Frequentie	Inhoud nieuwsbericht
Diergezondheid	3	• Informatie geboortes • Vaccinaties
Wet- en regelgeving	1	• I&R
Digitalisering	-	
Professionalisering	6	• SKBN: Branchecode, verbeterpunten en keurmerk • Opleiding: Behoeft • Overig: Stimuleren belang regiobijeenkomst, pilot VOG-verklaring
Multifunctionaliteit	2	• Kinderboerderij geeft cursus • Verkoop producten: Verse producten, oorsprong voedsel, Tuinkas
Duurzaamheid	9	• Projecten: WECYCLE, ekokids, zwerfboekenstation, biologische bestrijding, water en bodem, waterontdekplek • Inzamelacties
Financien	5	• Sponsoring: Crowdfunding, Oranjefonds, How to sponsoring • Kinderboerderijpaspoort
Activiteiten	8	• Koninklijke familie op de KB. • 40 jaar bestaan van één kinderboerderij • Regiodag Natuureducatie in en om de wijk • Plantenspreekuur (1kb) • Sfeerfeest (1kb) • Sportactiviteit kleindieren (met Stichting Zeldzame Huisdieren en Kleindiersportvereniging) • Modderdag • Groenhorst studenten als vrijwilliger bij kinderboerderij(20 uur stage per schooljaar)

Voorlichting	4	Er waren 4 voorlichtingsberichten vanuit de GD, dierenartsen of externen om kinderboerderijen in te lichten over bepaalde onderwerpen (voornamelijk dierziektes).
Samenwerking	4	• Met Stichting Zeldzame Huisdieren - Lessenserie • Met kinderopvang • Dierenorganisaties in Maastricht • Fotograaf
Dierenwelzijn/beheer	-	
Totaal	42	

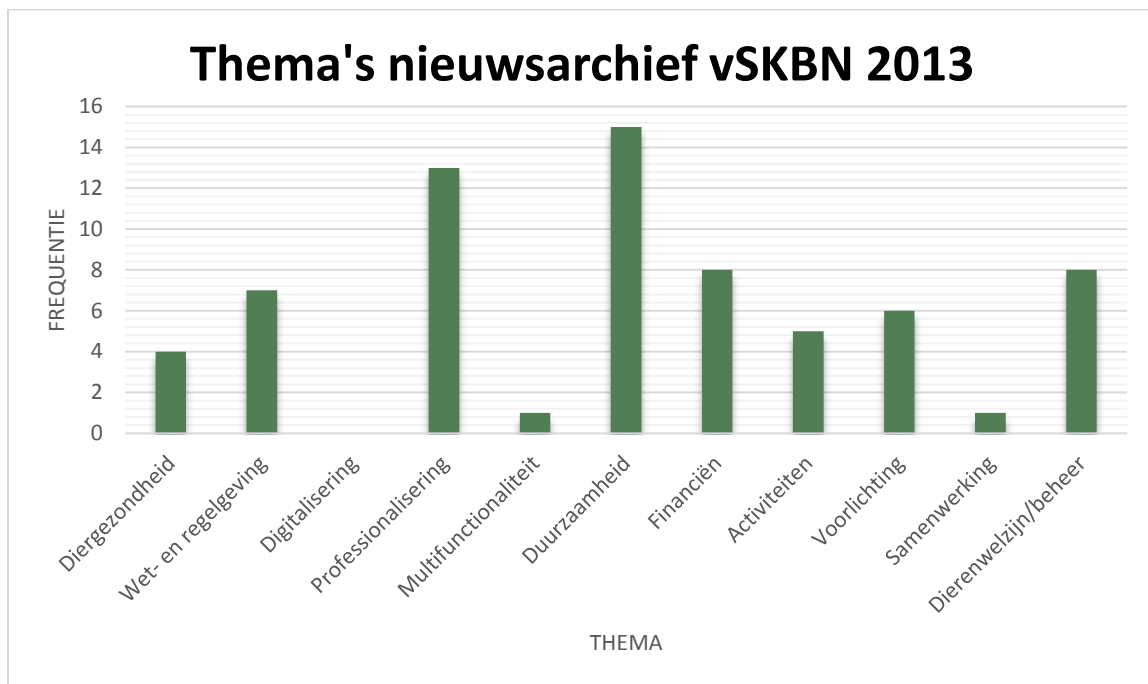

Figuur 6: *Thema's nieuwsarchieven vSKBN 2014*

Tabel 10: *Thema's nieuwsberichten vSKBN 2013*

Thema	Frequentie	Inhoud nieuwsbericht
Diergezondheid	4	• Zoonose • Q-koorts
Wet- en regelgeving	7	• Positieflijst 2x • Wijzigingen specifieke diersoorten
Digitalisering	-	
Professionalisering	13	• Beheer: Verandering bedrijfstype (verzelfstandiging of overname) • SKBN: Branchecode, branchegegevens, keurmerk • Onderzoeken: Hygiëne, natuur en kinderen, keurmerk • Overig: VOG, beleidsplan
Multifunctionaliteit	1	• Lesmateriaal
Duurzaamheid	15	• Projectwerk (WECYCLE, ledverlichting, zonnepanelen, GDO) • Inzamelacties • Overig: Gemeenteraadsverkiezingen, voorlichting
Financiën	8	• Sponsoring: Jantje Beton

		- Budgettips - Kinderboerderijpaspoort - Overig: Entree vragen
Activiteiten	5	- NL Doet, oproep - kinderboerderijenweekend thema spelen - Bespreking Dag van de duurzaamheid - Kamperen op kibo (1kb) - Kinderboerderijenweekend thema 'Voeding'
Voorlichting	6	Er waren 6 voorlichtingsberichten vanuit de GD, dierenartsen of externen om kinderboerderijen in te lichten over bepaalde onderwerpen (voornamelijk dierziektes).
Samenwerking	1	Cursuscentrum diervverzorging
Dierenwelzijn/beheer	8	- Voorlichting: Verrijking, bijzondere dieren, jonge dieren, verkoop dieren, veiligheid - Bijzonderheden: Lease huisdieren, uitleenkalfjes
Totaal	68	

Figuur 7: *Thema's nieuwsarchieven vSKBN 2013*

Bijlage IV - Topiclijst

- **Achtergrond**
 - Rol/functie:
 - Wat is uw functie binnen deze branche, wat houdt de functie in?
 - Kunt u vertellen wat uw achtergrond is en hoe u in kinderboerderijen-sector terecht bent gekomen?
 - Wat is uw functie momenteel?
 - Wat houdt deze functie concreet in? / Hoe zien uw dagelijkse bezigheden eruit?
 - (Iets vragen over de kinderboerderij waar de respondent werkt – algemene omschrijving ter achtergrond)
- **Terugkijken: Ontwikkelingen afgelopen jaren (kennis)**
 - Welke?
 - U bent nu x aantal jaren werkzaam in branche. Als u terugkijkt op afgelopen jaren, heeft u dan het idee dat de branche veranderd is?
 - In welke zin?
 - Wat zijn in uw ogen de belangrijkste ontwikkelingen?
 - Voorbeeld van geven?
 - Oorzaak hiervan
 - Wat is de oorzaak van deze ontwikkeling?
 - Wanneer/hoe is deze ontstaan?
 - Wat ging vooraf aan deze verandering?
 - *Voorbeeld? In welke zin? Hoe bedoelt u dat? Hoe moet ik me dat voorstellen?*
 - Gevolg?
 - Wat is het gevolg van deze ontwikkeling?
 - Wat heeft deze verandering teweeg gebracht?
 - Wat is er veranderd na deze ontwikkeling?
 - Hoe zag de branche eruit na deze ontwikkeling?
 - *Voorbeeld? In welke zin? Hoe bedoelt u? Hoe moet ik me dat voorstellen?*
 - Concrete impact voor eigen kinderboerderij + branche
 - Wat voor impact had deze ontwikkeling op uw eigen kinderboerderij?
 - Wat voor impact had deze ontwikkeling op de branche/andere kinderboerderijen?
 - Heeft u grote aanpassingen moeten maken na deze ontwikkeling/verandering?
 - In welke mate heeft u het beleid op de kinderboerderij aan moeten passen?
 - *Voorbeeld? In welke zin? Hoe bedoelt u? Hoe moet ik me dat voorstellen?*
- **Vooruitkijken: → Ontwikkelingen toekomst (kennis) + Ontwikkeling toekomst (wens)**
 - Verwachting:
 - Van welke ontwikkelingen verwacht u dat ze doorzetten/stand houden/blijven bestaan?
 - Hoe zeker is het dat deze ontwikkeling zich zal doorzetten? Waarom?

- Welke nieuwe ontwikkelingen/verandering verwacht u in de toekomst?
 - Hoe verwacht u dat de branche er over 5 jaar uit ziet?
 - Hoe verwacht u dat uw eigen kinderboerderij er over 5 jaar uit ziet?
- Oorzaak
 - Wat zal de oorzaak van deze ontwikkeling?
 - Wat is de aanleiding van deze ontwikkeling?
 - Waaruit ontstaat deze ontwikkeling?
- Gevolg
 - Wat zal het gevolg van deze ontwikkeling zijn?
 - Wat zal deze ontwikkeling veranderen?
 - Hoe veranderd deze ontwikkeling het toekomstbeeld van de kinderboerderij?
- Concrete impact
 - Wat zal de impact van deze ontwikkeling zijn?
 - Wat zal de impact van deze ontwikkeling op uw eigen kinderboerderij zijn?
 - Wat zal de impact van deze ontwikkeling op de branche zijn?
- Schets kinderboerderij van de toekomst?
- Wens:
 - Hoe hoopt u dat de branche zich verder ontwikkeld?
 - Hoe hoopt u dat de branche er over 5 jaar uit ziet?
 - Welke ontwikkeling vindt u wenselijk/goed? Waarom?
 - Hoe ziet de ideale kinderboerderij eruit?
- **Afsluiting**
 - Alle relevante onderwerpen aan bod gekomen(noemen trendonderzoek)?
 - Wat vond u van onze vragen? Nog tips voor verbetering?
 - Aanbeveling andere respondenten?